SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Gyógyszerésztudományi Kar

Farmakognóziai Intézet

SZAKDOLGOZAT

A Móra Ferenc Múzeum patikatörténeti kiállításán látható gyógyszertári bútorzat gyógynövényes vonatkozásai

KÉSZÍTETTE:

Rényi Péter

V. évfolyam

TÉMAVEZETŐ:

Dr. Csupor Dezső

egyetemi adjunktus

Szeged

2014

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés 1

1.1. A Móra Ferenc Múzeum alapítása 1

1.2. A patikatörténeti részleg bemutatása 2

1.3. A fitoterápia az ókortól a gyógyszerkönyvek koráig 4

2. Célkitűzés 5

3. Kutatómunka 6

3.1. A tárabútorzat fiókneveinek listázása 6

3.2. Összehasonlítási szempontok 10

4. Gyógynövények a patikai bútorzat fiókjaiban 11

5. Összefoglalás 42

6. Irodalomjegyzék 46

1. Bevezetés

1.1. A Móra Ferenc Múzeum alapítása

A múzeum szó a görög eredetű *Museion* – múzsák temploma – kifejezésből származik. Mint intézményforma és fogalom az idők folyamán nagy változáson ment keresztül. Kezdetben a tudós és értelmiségi körök társulásainak, később relikviák, kuriózumok és a természet adta különlegességeknek adott otthont. Az 1500-as évek elején főurak, fejedelmek, felekezetek tulajdonában lévő kincstárakból fejlődött ki a múzeumok általunk ismert mai formája, mely már nemcsak gyűjtőhelyként funkcionált, hanem meghatározott céllal és programmal rendelkezett. Az általuk őrzött kincsekkel lehetőségünk nyílik megismerni történelmünket, összekötnünk a múltat a jelennel, és megismertetni a felnövő generációkkal nemzeti értékeinket.

1. ábra A Móra Ferenc Múzeum épülete

A szegedi múzeum alapítására való törekvések Reizner János nevéhez fűződnek. Az 1879-es árvíz utáni részvétnyilvánítások sorából kiemelkedik Somogyi Károly esztergomi kanonok adománya. Egész életén át gyűjtött, több mint negyvenezer kötetből álló könyvtárát adományozta Szegednek. A város – az adomány súlyához és jelentőségéhez mérten - egy

hozzáértő, tekintélyes személyt kívánt a könyvtár élére, Reizner Jánost, aki főjegyzői állásától megválva kezdett el foglalkozni a könyvtár és a múzeum szervezésével. Kezdetként muzeális tárgyakat gyűjtő közművelődési társulatokat próbált létrehozni, kevés sikerrel. Ekkor az alapító és a felügyelő bizottság engedélyével a könyvtár adta helyet kihasználva, a könyvtár folyosóján helyezte el saját érem, okmány és bankjegy gyűjteményét. A könytárat 1883.október 16-án nyitották meg, attól kezdve láthatóak voltak a múzeum tárgyai. Reizner, munkáját segítő és elképzeléseit támogató emberekre lelt pl.: Tisza Lajos – aki mandátuma lejárta után hivatalában összegyűlt régiségeket a könyvtárnak adományozta, Szluha Ágoston rendőrkapitány – aki rendszeresen nyomoztatott embereivel különböző leletek után.

A mai Móra Ferenc Múzeum épületének építése Steinhardt Antal és Lang Adolf tervei alapján indult 1895-ben. Már a tervezési fázisban sok bírálat érte az épületet: a nem megfelelő alapbeosztás és "az egyes helyiségek világítása felett is kételyét fejezte ki" a bírálóbizottság. A múzeumot a milleniumi ünnep keretein belül 1896.szeptember 6-án ünnepélyesen megnyitották. A gyűjtemény legértékesebb darabjait kezdetlegesen, asztalokra kihelyezve, négy teremben lehetett megtekinteni. A végső átköltözésre – az építkezés elhúzódása miatt – 1897-ben került sor.[1]

1.2. A patikatörténeti részleg bemutatása

Szegeden, a helyőrségben az 1720-as évektől kezdve működött katonai gyógyszertár, ahol Graff Mátyás, mint segéd dolgozott. 1738-ban ő nyitotta meg az első polgári patikát a városban *Megváltó* néven. Három évtizednyi praktizálás után fia Graff Antal vette át a gyógyszertár vezetését. A gyógyszertár sok tulajdonosváltást követően végül Bokor Adolf vezetésével a Deák Ferenc utca és a Híd utca sarkán nyílt meg újra. Öt év múlva – 1893 júliusában – készült el a ma is látható bútorzat. A megrendelő Bokor Adolf kitűnő ízlését dicséri, hogy patikáját a kor divatos stílusirányzata alapján reneszánsz építészeti elemeket fölhasználó historizáló bútorzattal rendezte be. A berendezést a helyi asztalosmester Bischof Imre készítette, aki már 1891. évi szegedi bútorkiállításon is feltűnést keltett munkáival.

2. ábra A Megváltó Gyógyszertár officinai bútora a Móra Ferenc Múzeumban

A Megváltó gyógyszertár később is többször cserélt gazdát, végül 1929-től Temesváry József működtette a patikát, egy újbóli költözés után már a Klauzál tér 9. szám alatt. 1948-ban itt vették állami kezelésbe a gyógyszertárat. A Csongrád Megyei Gyógyszertári Központ felállítása után e nagy múltú patikát megszüntették, bútorzatát pedig a Kübekházán újonnan létesült gyógyszertárba vitték. A múlt értékeit őrző gyógyszerészek segítségével sikerült a berendezés későbbi helyreállítása, a hiányok pótlása. A Megváltó patika a XIX. század végére jellemző bútorzatát – amely szerencsés véletlen folytán átvészelte a mozgalmas évtizedeket – a Művelődésügyi Minisztérium 1973-ban védetté nyilvánította. Lelkes gyógyszerészek közreműködésével nemcsak a berendezést sikerült rekonstruálni, hanem a korabeli gyógyszerek előállításhoz használt eszközöket is sikerült összegyűjteni, ezzel is érzékeltetve az egykori patikusok munkáját. Ez az Alföld egyetlen megmaradt XIX. végi patikaberendezése, mely 1982 óta látható a Móra Ferenc Múzeum kiállításán.[2]

1.3. A fitoterápia az ókortól a gyógyszerkönyvek koráig

„Fűben, fában orvosság” – tartja egy régi, bölcs és igaz mondás. A gyógynövények használata régebbre nyúlik vissza, mint az ember írott története. Feltehetően már az ősember is rátalált gyógyító hatású növényekre az élelemszerzés során. Kóstolgatás után feltűnhetett számára bizonyos növények sajátos hatása. Az idők folyamán lehetősége nyílt megfigyelni, hogy az egyik növény csillapítja a köhögést vagy egy másiktól, annak elfogyasztása után elálmosodik. Ősi szanszkrit iratokból megfejtették, hogy Indiában a növények ismeretét összekapcsolták a hit tanításával, és kizárólag gyógynövénnyel gyógyítottak. Az egyiptomiaknál az Ebers-féle papirusztekercsek őriznek több, mint 800 receptet, melyek kb. 3500 évvel ezelőtt íródtak. Különböző hieroglifák mellett ezek is igazolják, hogy a retket, a hagymát, a fokhagymát és számos más növényt már akkor gyógyításra használtak. Mára tudományos vizsgálatok támasztják alá e három növény biokémiai és erőteljes antibakteriális hatását. A kelet ázsiai, a kínai és a japán ősi medicina már ismerte a mandragora-, a rebarbaragyökér és más ma is használt növény gyógyító hatását. A klasszikus görög-római kultúra orvosai – Hippokratész, Arisztotelész, Galenus – már műveikben rendszerezték bizonyos növények ismeretét és gyógyszerként való helyes felhasználását. A római birodalom bukásával és a kereszténység kialakulásával a gyógyítás tudománya – mint minden tudomány – a kolostorokban élt tovább. Szerzetesek, apácák foglalkoztak pl.: gyógyteák készítésével. Korának legkiválóbb tudósa Avicenna ebben az időben írta meg művét, melyben összegezte a gyógyászat szempontjából jelentős keleti növényeket.[39]

A felvilágosodás korától az orvoslás, ezen belül a gyógynövényhasználat is racionalizálódni kezdett. A gyógyítás tudományos alapokra helyezésének, a minőségi követelmények fontossá válásának hatására elkészültek az első modern gyógyszerkönyvek, így az első (1871.)[3]és második (1888.)[4]hazai is, amelyek nem csak minőségi követelményeket fogalmaztak meg, hanem körül is határolták az alkalmazható anyagok körét. Ami megtalálható volt az aktuális gyógyszerkönyvben, azt elismerték az adott kor színvonalának megfelelő szerként, és ez érvényes a növényekre is. Ez a folyamat azóta is tart, a fitoterápiában jelentős gyógynövényekről többé-kevésbé megbízható képet kaphatunk a jelenleg érvényes VIII. Magyar Gyógyszerkönyvből.

2. Célkitűzés

Munkám célja a Móra Ferenc Múzeumban található patikabútor és edényzet felmérése, leltárazása, az így összeállított anyag szakmai elemzése volt. Jelen szakdolgozat keretében a gyógyszertári bútorok fiókjainak elemzését mutatom be. A múzeumban bemutatott edények ugyanis különböző korokból és helyekről származnak, elemzésük a bemutatás szempontjából (leltározás, tájékoztató anyagok készítése) releváns, ugyanakkor áttekintésük nem ad használható képet egy adott kor gyógynövényhasználatáról. A gyógyszertári bútor fiókjaiban tárolt növények, növényi termések felmérése, elemzése viszont alkalmas arra, hogy benyomást szerezünk egy, a XIX. század végén Szegeden működő gyógyszertár jelentősebb forgalmú gyógynövényeiről. Feltételezhető ugyanis, hogy a bútor, a fiókok tervezésénél elsődleges szempont volt (mint ahogy ma is az), hogy az expediáló gyógyszerész számára könnyen elérhető helyen legyenek a kurrens termékek, alapanyagok.

Szakdolgozatom célja a gyógyszertári bútor fiókjain található gyógynövény(drog) nevek azonosítása, a növények, drogok bemutatása, korabeli és jelenkori alkalmazásuk összehasonlítása. A dolgozatnak nem célja (nem is lehet) az egyes növényekkel kapcsolatos naprakész ismeretek teljes körű bemutatása, viszont szándékom szerint áttekintést ad az egyes drogok szerepének, terápiás súlyának változásáról a XIX. század végi és XXI. század eleji előírások (gyógyszerkönyvek) és termékek ismertetésével.

3. Kutatómunka

3.1. A tárabútorzat fiókneveinek listázása

A patika teljes berendezésének, gyógyszerkincsének ismertetése és tárgyalása meghaladja ezen szakdolgozat kereteit.A gyógyszertárban közel 400, különböző időkből származó anyagnév található. Dolgozatom témája a bútorzat fiókjai, melyek kémiai alapanyagok, csomagolóanyagok, állati eredetű gyógyászati anyagok, gyógynövények és drogjaik tárolására szolgáltak Ezen belül elemzésre csak a gyógynövények kerülnek.

3. ábra A gyógyszertári officinai bútor fiókjai (részlet)

1. táblázat A gyógyszertárti officinai bútor fiókfeliratai (rövidítés, majd zárójelben magyarázata, *dőlt betűvel* a nem növényi anyagok)

Absynth. hrb. (Absinthii herba)	Anisi vulg. (Anisum vulgare)	*Camphor. raff.*
Acaciae flor. (Acaciae flores)	*Aromat. spec.*	*Cancror. lap.*
Agaricus albus	Assa foetid. (Assa foetida)	*Candel. fumal.*
Althae. spec. (Althaeae species)	Aurant. cort. (Aurantii cortex)	Capit. papav. (Papaveris caput)
Altheae fol. (Althaeae folium)	*Baptist. lap. alc.*	*Capsul. gelat.*
Alum. crd. pv.	Bardan. rad. (Bardanae radix)	*Capsul. opercul.*
Alum. plumos.	Betonic. hrb. (Betonicae herba)	Card. bened. hrb. (Cardui benedicti flos)
Alum. ust. pv.	*Bicarbonicum natricum*	*Carmin gran.*
Amaricant. spec. (Species amaricantes)	Butyr. cacao (Butyrum cacao)	Carragh. lich. (Caragaheen)
Amygd. dulc. (Amygdala dulcis)	Calami arom. s. (Calamus aromaticus)	Centaur. min. hrb. (Centaurii herba)
Amygd. plac. far. (Amygdallae placentae farina)	Calami gr. pv. (Calami pulvis grossus)	*Cera alb. & flav.*
Amyl. oryzae (Amylum oryzae)	*Calc. carb. dep.*	*Cerat. ad lab. rbr.*
Anisi stell. (Anisum stellatum)	Campech. ligni (Campechianum ligni)	*Cerat. cetac.*

Cerat. mixt. brun.	*Empl. hydrarg.*	*Glob. camphor*
Cerat. mixt. ngr.	*Empl. melilotti*	*Glob. martial.*
Cerat. seb. cerv.	*Empl. saponat.*	Gramin. rad. (Graminis rhizoma)
Ceratum mixt. alb.	Equor. pulv. (Pulvis equorum)	*Hostia alb.*
Cetaceum	Fabar. farin. (Farina fabarum)	*Insulin*
Chamom. rom. (Chamomillae romanae flos)	*Fictilia 30 grm*	Jreos florent. (Radix ireos Florentinae)
Chamom. vulg. (Matricariae flos)	*Fictilia 20 grm*	Jsland. lich. (Lichen islandicus)
Coriandr. sem. (Coriandrae semen)	*Fictilia 40-50 grm*	Jugland. fol. (Juglandis folium)
Emolliens spec.	*Fictilia 5-10*	Juniper. bacc. (Juniperi bacca)
Empl. ad ruptur.	Foeniculi. rom. (Foeniculum vulgare)	Juniper. ligni (Juniperi ligni)
Empl. angl. ros.	Foenugraec. far. (Trigonella foenugraeci-semen)	Juniper. pv. cr. (Juniperi pulvis grossus)
Empl. canthar.	Gentian. gr. pv. (Gentianae pulvis grossus)	Lavandul. flor. (Lavandulae flos)
Empl. diach. comp.	Gentian. rbr. (Gentiana rubra)	Lini plac. far. (Lini placentae farina)
Empl. diach. splex	Gld. querci tost. (Gland querci tostae)	Liquirit. gr. pv. (Liquritiae puvis grossus)
Empl. euphorb.		Liquirit. sciss.

Lycopodium	Olibani gr. (Olibani granula)	Plv. jnsect. (Pulvis insecticidus)
Lypod. sciss. (Liquritiae scissum)	Ononid. spinos. (Ononis spinosa)	*Plv. pedicul.*
Magn. carbon.	Papav. rhoead. (Papaver rhoeas)	Quassiae ligni
Magn. sulfur.	*Pastilli*	Quercus pv. gr. (Quercus pulvis grossus)
Malvae fol. (Malvae folium)	Patschouli hrb. (Patschouli herba)	Quillaya cort. (Quillajae cortex)
Marub. alb. hrb. (Marrubii albi herba)	*Porcor. pulv.*	Salep rud. tus. (Salep ruditer tusi)
Malva arbor. (Malva arborea)	*Plv. aeroph. sem.*	Sambuc. flor. (Sambuci flos)
Malva sylvstr. (Malva sylvestris)	Plv. chinin	Santal. rbr. ligni (Santali lignum rubrum)
Melissae fol. (Melissae folium)	*Plv. cosmet. alb.*	*Sapo venet.*
Manna elect. (Manna canellata)	*Plv. cosmet. brun.*	Sassafr. ligni (Sassafras ligni)
Menth. crsp. fol. (Menthae crispae folium)	*Plv. cosmet. ros.*	Sassapar. hond. (Sarsaparilla honduras)
Menth. pp. fol. (Menthae piperitae folium)	*Plv. dentifr. alb.*	*Scat. lignea 1-2*
Millefol. flor. (Millefolii herba)	Plv. cynae	*Scat. lignea 3-4*
Natr. sulfur.	Plv doweri (Pulvis doveri)	*Scat. rotund 1-4*
Nihil. alb.	*Plv. fumal. nob.*	*Scat. rotund 5-6*

Scat. rotund 7-9	Sennae folic. (Sennae folium)	*Suppositor.*
Schuberes 1-2	Sideritid hrb. (Sideritidis herba)	Uva ursi fol. (Uvae ursi folium)
Schuberes 3-4	*Spec. lax. sigerm.*	Tilia flor. (Tiliae flos)
Schuberes 5-6	Synapis nigr. pv. (Synapis nigrae pulvis)	Viola tricol. hrb. (Viola tricloris herba)
Scolopendr. hrb. (Scolopendrii herba)	*Trochisc.santon.*	
Sennae alex. (Senna alexandrina)	Stoechead. citr. (Stoechados citrini flos)	

3.2. Összehasonlítási szempontok

A fiókfeliratok feldolgozásának első lépése a lajstromozás volt, majd a rövidítések megfejtése. A növényi eredetű drogok, a növényi összetevőt is tartalmazó készítmények ismertetése jelenteti munkám fő részét. Ennek során megvizsgáltam, hogy az adott drog/készítmény szerepel-e a korabeli, II. Magyar Gyógyszerkönyvben, illetve a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társrság e-könyvtárában.[5] A XIX. század végén kiadott tudományos művekben (Kazay Endre: Gyógyszerészi Lexicon c. művét alapul véve) elérhető információk alapján összegeztem a növények, termékek akkori alkalmazását, jelentőségét.

A jelenkori fitoterápiás szerep meghatározásához az Európai Gyógyszerügynökség monográfiáit, a VIII. Magyar Gyógyszerkönyv monográfiáit és a hazánkban forgalmazott növényi gyógyszerek, gyógytermékek körét tekintettem referenciának.

4. Gyógynövények a patikai bútorzat fiókjaiban

ABSYNTH.HRB.

A fehér üröm *(Artemisia absinthium)* leveleit és virágos hajtását (Absinthii herba, ennek az – elírt – rövidítése látható a fiókon) tradicionálisan gyomorkeserűk, vermutok alapanyagaként, illetve az ürmösbor előállítására használták. A felhasznált növényi részből alkoholos kivonat készült, melynek legjellegzetesebb összetevői a keserűanyagok. Az abszint nevű ital is ürömből készül, azonban annak előállításához nem kivonatot, hanem keserűanyagoktól (és íztől) mentes párlatot használnak fel.[6]

Az ürmöt a gyógyászatban hagyományosan emésztési panaszok enyhítésére, étvágyjavítóként, epebántalmak és emésztési zavarok kezelésére használták és használják ma is. Kazay szerint „mint keserű anyag az emésztőrendszer elválasztását fokozva jó étvágyat okoz s a gyomorban az erjedő folyamatokat meggátolja.”[7]A II. Magyar Gyógyszerkönyvben Összetett üröm-festvény (Tinctura absinthii composita) nevű készítménye is megtalálható volt, ez az ürmön kívül keserű és aromás drogok kivonatát tartalmazta.4

A jelenleg érvényes Magyar Gyógyszerkönyvben az Absinthii herba található meg. Az Európai Gyógyszerügynökség az ürömfű készítményeit hagyományos növényi gyógyszerek alapanyagaként az alábbi indikációval hagyta jóvá: átmeneti étvágytalanság és enyhe emésztési panaszok kezelésére alkalmazható hagyományos növényi gyógyszer.[8]

Magyarországon jelenleg 8, a fent említettel összhangban lévő gyógyászati indikációval engedélyezett kombinációs termék van forgalomban:
BITTNER SVÉDCSEPP oldat, DR. KLEINSCHROD'S SPASMI TROPFEN, DR. KLEINSCHROD'S WÖRISHOFENER MAGENPFLEGE, HERBÁRIA EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, HERBÁRIA EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ teakeverék, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, NATURLAND ÉTVÁGYJAVÍTÓ filteres teakeverék komponenseként.[9]

ACACIAE FLOR.

Fehér akác. Észak-Amerikából származó közismert fa a *Robinia pseudoacacia*. Fája sok szempontból hasznosítható, virágzáskor nem csak “méhlegelőként”, hanem a drogból készült teát gyógyászati szempontból is értékesnerk tartották. A drog, az akácvirág (*Robiniae-*, illetve

a fiókon látható *Acaciae flores*) kevés illóolajat, aromás anyagokat tartalmaz. A virágból teát készítettek, mely köhögéscsillapító, enyhe hashajtó hatású, de túlzott gyomorsavképzés esetén is alkalmazzák. Kérgéből főzetet készítettek, melynek fekélyellenes, savszekréció csökkentő hatást tulajdonítottak.[39]Mára elvesztette gyógyászati jelentőségét.

ALTHEAE FOL.; ALTHAEAE SPEC.

Az *Althaea* növénynemzetség legismertebb képviselője az*Althaea officinalis*, az orvosi ziliz (fehér mályva). A legenda szerint a zilízkivonatot tartalmazó krém megvéd az égési sérülésektől, ezért az istenítéletre ítéltek az ún. tűzpróba előtt zilízkrémmel kenték be a kezüket. A növény levelét, gyökerét a hagyományos gyógyászatban hasmenés csillapítására, külsőleg bőrpanaszok és rovarcsípés kezelésére alkalmazták. A modern gyógyászatban a zilíz nyálkahártyagyulladás mérséklésére, köhögés csillapítására, illetve a gyomorfekély terápiájának kiegészítéseként használható. Gyökere és levele (*Althaeae folium et radix*) a VIII. Magyar Gyógyszerkönyv részét képezi. Az Althaeae fol. feliratú fiók zilízlevelet (folium), az Althaeae spec. zilíz teakeveréket (species) tartalmazott.

A zilízteakeverék fő komponensként zilízlevelet és gyökeret, édesgyökeret és mályvalevelet tartalmaz. A teakeverékben megtalálható mályvalevél hasonló összetételű és hatású, az édesgyökér viszont köptető, azaz elősegíti a légúti váladékok felköhögését.[6]

AMARICANT. SPEC.

A II. Magyar Gyógyszerkönyvben megtalálható *Species amaricantes* (keserű thea-elegy) nevű teakeverék, amely nevéhez híven fő komponensként erősen keserű ízű növényi részeket (sárga tárnics gyökere, vidrafű levele, fehér üröm, ezerjófű, benedekfű, kálmos gyöktörzs), valamint keserű-aromás narancshéjat és az ízt javító fahéjat tartalmazott.4 Keserű íze révén étvágy- és emésztést javító (emésztőnedvek elválasztását fokozó) hatást fejtett ki. Hasonló összetételű teakeverékeket ma is használnak a gyógyászatban. Ilyen termékek pl.: NATURLAND ÉTVÁGYJAVÍTÓ filteres teakeverék, NATURLAND EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék

AMYGD.PLAC.FAR.; AMYGD. DULC.

Az *Amygdala dulcis*, magyarul keserű mandula a II. Magyar Gyógyszerkönyv hivatalos drogja volt. A *Prunus dulcis* var. *dulcis* vagy a *Prunus dulcis* var. *amara* vagy ezek keverékének érett magvaiból (azaz a keserű és az édes mandula magjaiból) készült natív mandulaolaj a VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos. A két típus egymástól egy cianogén glikozid, az amigdalin jelenlétében különbözik, ami keserű mandulában található meg. Az érett magvakból az olajat hideg sajtolással állítják elő. Az így nyert sárga színű, tiszta folyadékot – tradicionálisan külsőleg bőrpuhítóként – gyógyászati segédanyagként pl.: oldószer, olajos injekciók készítéséhez, kozmetikai termékek előállítására használják fel. A sajtolás végén kapott „pogácsa" az ún. *Amygdalae placentae farina* (ezt rövidíti az egyik fiókfekirat).[6]

AMYL.ORYZAE

Rizskeményítő. Étkezési szempontból a legfontosabb szénhidrátot, a keményítőt már az ókorban is ismerték és használták. Az étrendben legjelentősebb keményítőforrás a rizs, búza, kukorica, burgonya és a maniókagumó. A gyógyszergyártásban tabletták, hintőporok előállításához használják fel. Csecsemők és kisgyermekek táplálására, főként a kukorica- és rizskeményítő, valamint a belőlük előállított maltodextrin csecsemő- és szondatápszerek alapanyaga. A kozmetikai iparban púderek készítéséhez használják. A keményítőt és származékait térfogatnövelőként, sűrítőanyagként az élelmiszer ipar is hasznosítja.[6]

ANISI STELL.

Csillagánizs, amely felhasználásában hasonlít az ánizshoz, de más nemzetségbe tartozó faj. Nevét a nyolcágú csillaghoz hasonló terméséről és az ánizshoz hasonló aromájáról kapta. A VIII.Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos drog a szárított tüszőcsoportja – ez szerepel a fiókon – (*Anisi stellati fructus*) és illóolaja (*Anisi stellati aetheroleum*). Fűszer- és aromanövényként alkalmazták és alkalmazzák ma is. Görcsoldó, étvágyjavító és köptető teakeverékek összetevője. Az élelmiszer- és gyógyszeripar főleg ízesítő szerként használja. Hörghurut esetén nyákoldóként, emésztési panaszoknál pedig szélhajtóként, simaizomgörcs-oldóként javasolt. Könnyen összetéveszthető a japán csillagánizzsal, melyről tudományosan bizonyított, hogy mérgező. Az EU területére csak ellenőrzött és japán csillagánizzsal nem

szennyezett szállítmány behozatala és felhasználása engedélyezett.[6] A kínai csillagánizs az alábbi termékek összetevője:

BITTNER SVÉDCSEPP oldat, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, MUCOPLANT Dr. Theiss Kakukkfű ánizsolajjal belsőleg, NAGY SVÉDCSEPP Naturland oldat, NATURLAND NAGY SVÉDCSEPP + C-VITAMIN, SVÉDKESERŰ krém[10]

ANISI VULG.

Az ánizst (*Pimpinella anisum*) már az ókori Egyiptomban is használták fűszerként, az ókori Keleten pedig fizetőeszközként is elfogadták. A népi gyógyászatban afrodiziákumként és abortív szerként is alkalmazták. Úgy tartották, hogy ha valaki ánizst akaszt az ágya fölé, az elűzi a rossz álmokat. A VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos az ánizs száraz ikerkaszattermése (*Anisi fructus*) és az érett termésből vízgőz-desztillációval előállított illóolaj (*Anisi aetheroleum*) is. A mai medicina – az EMEA-val összhangban – hurutos légúti megbetegedésekben köptetőként, valamint emésztési panaszokra ajánlja. Az élelmiszeripar számos szeszesital (raki, ouzo, abszint) készítésénél hasznosítja.[6]Az ánizs tartalmú gyógytermékek:

MAURERS SVÉDCSEPP oldat, NAGY SVÉDCSEPP Naturland oldat, CARMOL csepp, HERBÁRIA NYUGTATÓ teakeverék, HERBÁRIA LAKTOHERB filteres teakeverék, HERBÁRIA NYUGTATÓ filteres teakeverék, HERBÁRIA SZÉLHAJTÓ filteres teakeverék, Légzéskönnyítő mellkenőcs felnőtteknek, Légzéskönnyítő mellkenőcs gyermekeknek, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, NATURLAND FITOLAC filteres teakeverék,NATURLAND GÖRCSOLDÓ ÉS PUFFADÁSGÁTLÓ filteres teakeverék, NATURLAND orrkenőcs,MECSEK TEJSZAPORÍTÓ filteres teakeverék[11]

ASSA FOETID.

Bűzös husáng vagy bűzös aszat *(Ferula assa-foetida).* Az indiai gyógyászatban *(Ayurvéda)* is használt szer, a növény beszáradt tejnedve, az aszatgyanta, az indiai konya ismert fűszere. A II. Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos gyógynövényként szerepelt. Kazay így írja le a gyanta hatását: „az érlökés szaporább lesz, a verejték elválasztás nagy, fejfájás, ivarösztön lépnek fel, nőknél fájdalmas havi tisztulás jelentkezik.” Segíti az emésztést, felfúvódás esetén,

légcsőhurutra és női bajokra is javallott.[7] A jelenleg érvényes Gyógyszerkönyv nem tartalmazza.

AURANT.CORT.

A keserű narancs Indiából származik és arab közvetítéssel került Európába. A 16-17. században a budai vár és néhány főúri kastély különlegessége volt. A narancsot a gyógyászat, kozmetikai ipar és likőripar egyaránt hasznosítja. Az édes narancsot az ókor óta termesztik táplálkozási céllal. Őshazája Délkelet-Ázsia, de mára termesztése a meleg égövben elterjedt.Legértékesebb része a héjából préselt illóolaj, mely a legnagyobb mennyiségben előállított olajok közé tartozik. A II. Gyógyszerkönyvben szerepel a narancshéj, a *Cortex aurantiorum*, hivatalos drogként.

A jelenleg érvényes Gyógyszerkönyvben hivatalos az érett gyümölcs fehér szivacsos szövetétől megfosztott és szárított exo- és mezokarpiuma, *Aurantii amari epicarpium et* mesocarpium. Emellett hivatalos még az ebből készült tinktúrája, a szárított, még ki nem nyílt bimbó (*Auaranti amari flos*) és a friss narancsvirágból vízgőzdesztillációval előállított illóolaj a *Neroli aetheroleum*. A terméshéj 1,5-2,5% illóolajat (limonén), heszperidint, furokumarinokat és karotinoidokat. A virág főbb komponensei a linalool, a nerol, a limonén és a terpineol.6

Hagyományosan emésztésjavítóként, gyomornedv-szekréció fokozására főleg terméshéjának tinktúráját használják, a narancsvirág nyugtató teakeverékek alkotóeleme. Magyarországon ma 9 termék komponenseként kerül forgalomba:
KLOSTERFRAU MELISANA oldat, BITTNER SVÉDCSEPP oldat, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, NAGY SVÉDCSEPP Naturland oldat, ELIXIRIUM THYMI COMPOSITUM FoNo VII. HUNGARO-GAL, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, PSORATINEX kenőcs, NATURLAND NAGY SVÉDCSEPP + C-VITAMIN, SVÉDKESERŰ krém[12]

BARDAN.RAD.

A közönséges bojtorján *Arctium lappa* szárított gyökere a *Bardanae radix*, melyet a népi gyógyászat vértisztító orvosságnak használt, vizelethajtó, illetve izzasztószerként. Serkenti az epe elválasztását, reuma és bőrbetegségek kezelésére is felhasználják. Olajokkal előállított

kivonatait bedörzsölőszerként, fürdőolajként használják reumatikus fájdalmak ellen, de hajhullás, korpásodás kezelésére is alkalmazzák. A homeopátiában bőrkiütések és reumás panaszok ellen javallt. Bár a VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben nem szerepel, az EMA (Európai Gyógyszerügynökség)[13] monográfiája szerint a fent említett alkalmazási területeken kívül étvágytalanság és seborrheás bőrbetegségek kezelésére alkalmazható.[38]

BETONIC.HRB.

Az orvosi tisztesfű (*Stachys officinalis*) virágzó hajtásaiból (ennek neve Betonocae herba) készült teát asztmás és hurutos bántalmak ellen alkalmazták. A népi gyógyászatban epilepszia ellen is használták. Kazay egy évszázaddal ezellőtt ezt írta róla: "régebben mint hánytató idegerősitő szer, közkedvelt gyógyszer vala".[7]Mára elvesztette jelentőségét.

BUTYR.CACAO

A *Theobroma cacao* pörkölt és hámozott magvaiból préseléssel előállított zsiradék, a kakaóvaj, a *Butyrum cacao*.A növény Közép-Mexikóban, Közép-Amerikában honos, de a trópusokon sokfelé – főleg Nyugat-Afrikában – termesztik. A II. Magyar Gyógyszerkönyvben *Oleum cacao* néven volt hivatalos. A magból nyert kakaóvajat a gyógyszerkészítésben segédanyagként (elsősorban kúpok készítésére) alkalmazzák. Mivel könnyen avasodik, magasabb, 35 °C feletti hőmérsékleten isntabl módosulatai keletkeznek, s mivel a hatóanyag-felszívódás szempontjából sem kedvező, mára kezd kiszorulni a gyakorlatból. Utoljára a VII.Magyar Gyógyszerkönyvben volt hivatalos.

Az élelmiszeripar a magból kinyert kakaóport pedig kakaó és csokoládégyártáshoz használja fel.

CALAMI AROM.; CALAMI GR. PV.

Acorus calamus, az orvosi kálmos, ennek szinonim neve a *Calamus aromaticus*. Drogja a növény gyöktörzse (*Calami rhizoma*), mely a II. Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos.Nyálkát, illóolajat, keserűanyagot tartalmaz, klasszikus amara aromatikum.Étvágygerjesztőként, emésztést sekentőként és erősítő hatású teakeverékek komponenseként alkalmazták.[39] Mára jelentőségét vesztette, különösen beta-azarontartalma miatt potenciális veszélyt is jelenthet tartós alkalmazása.[14]

CAMPECH.LIGNI.

A campechfa (*Haematoxylum campechianum*) Közép-Amerikában őshonos. Drogja a kérgétől és háncsától lecsupaszított fatörzs (ez a *Campechianum ligni*), melyet felaprítanak. A gyógyászat ezt az őrleményt főzet formájában alkalmazta. A benne található csersav tartalom miatt főleg bélhurut és idült hasmenés ellen adták. A fában található még egy érdekes vegyület, a hematoxylin.Ezt ma a hisztológia sejtmetszetek festésére használja. A színtelen hematoxylint oxidálják – ezt nevezi a szövettani szaknyelv „érésnek" –.és az így nyert hematein kálium-alumíniumszulfátos oldatával – mely vöröses-ibolya színű – festik meg a metszetet, főleg a sejtmagokat. Külföldi gyógyszerkönyvek (brit, francia, német) hivatalos gyógynövénye volt, a hazai gyógyszerkönyvek nem tartalmazták.[15,16,33]

CAPIT.PAPAV.

A mák gubójának (Papaveris caput, ezt rövidíti a fiókfelirat) bemetszése során nyert tejnedvből előállított ópium ősidők óta használt gyógyászati szer. Theokrisztosz szerint a mák Aphrodité könnyeiből keletkezett, amikor szerelmét, Adoniszt siratta. A kristályos ópium előállítása Sertürner nevéhez fűződik. Fontos magyar vonatkozás, hogy a mai ipari morfingyártás alapjait Kabay János teremtette meg, aki a száraz mákszalmából izolálta a morfiumot. A II. Magyar Gyógyszerkönyvben a tok és a bemetszés mentén kifolyt tejnedv, az ópium volt a hivatalos drog. A Ph. Hg. VIII-ban a nyers ópium (*Opium crudum*) és a standardizált ópiumpor (*Opium pulvis normatus*) szerepel. A nyers ópium kb. 30%, több mint 40 vegyületből álló alkaloidkeveréket tartalmaz: 10-14% morfint, 4-8% noszkapint, 1% kodeint, tebaint és papaverint. A morfint daganatos betegek fájdalmának csillapítására, a kodeint köhögéscsillapítóként, a papaverint simaizomgörcs-oldóként alkalmazzák. Az ópium erős kábító, fájdalom-, köhögés-, és hasmenéscsillapító hatású drog, csak a kábítószerekre vonatkozó szigorú szabályok betartásával adható ki.6 Ma már a tiszta mákalkaloidoknak van helye a modern terápiában, az ópium használata Európában nem jellemző.

CARD. BENED.HRB.

Az áldott benedekfű, a *Cnicus benedictus* hazánkban termesztett és a gyógyászatban alkalmazott gyógynövény. A drog a növény virágos hajtása, a *Cardui benedicti flos*t. A Kazay

lexicon 1900-ban így ír róla: „mint theát alkalmazzák idült vesebajok eseteiben, gyomor hurutnál, méhszenvességnél.” A benedekfű tradicionális étvágyjavító szer, mely megállapítás a tradicionális felhasználásán és a keserű anyagokkal kapcsolatos tudományos ismereteken alapszik. A benne található keserű anyagok fokozzák az étvágyat, a gyomorsav- és epe szekréciót. Külsőleg sebgyógyító hatású.[17]

Jellemzően az emésztést segítő gyógytermékek komponense:
BITTNER SVÉDCSEPP oldat, CHOLAVIT belsőleges oldatos cseppek, HERBÁRIA HASHAJTÓ filteres teakeverék, HERBÁRIA HASHAJTÓ teakeverék, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, MECSEK MÁJ filteres teakeverék, MECSEK MÁJ teakeverék, NAGY SVÉDCSEPP Naturland oldat, NATURLAND EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, NATURLAND NAGY SVÉDCSEPP + C-VITAMIN, SVÉDKESERŰ krém17

CARRAGH.LICH.

A karragén a II. Magyar Gyógyszerkönyvben *Caragaheen* néven volt hivatalos.A rövidítés *Lichen carageheen*t jelöl, mely a virágos moszatok közé tartozó zúzmótelep, ami Nord-foktól Gibraltárig megtalálható a sziklás partszakaszokon. A sárgászöld színű telep, mosás és szárítás után sárgásfehér színű, szaruszerű tömeget ad. Vízben duzzasztva, majd kifőzve kocsonyás állagú lesz.1% nitrogént és kevés keményítőt tartalmaz. Tápszerként alkalmazták legyengült betegeknél. A VIII.Gyógyszerkönyvben már nem hivatalos.[21] Az élelmiszeripar alkalmazza, mint segédanyagot (E 407).[18]

CENTAUR.MIN. HRB.

A II. Magyar Gyógyszerkönyvben a Centaurium pontosabb fajmegjelölés nélkül szerepelt (ezerjófű). A kis ezerjófű, a *Centaurium erythraea* növény virágos hajtása a VIII.Magyar Gyógyszerkönyvben.hivatalos drog, amelyből hideg vizes kivonással készült extractumot vagy forrázatot alkalmaznak a gyógyászatban. Az Európai Gyógyszerügynökség monográfiájával[19] összhangban felhasználása étvágytalanság és diszpepszia kezelésére irányul, mely hatás a tradicionális felhasználáson alapszik. Fő hatóanyagként egy iridoid típusú glikozidot, genciopikrozidot tartalmaz. Keserűértéke 2000, emiatt kevésbé népszerű növény.

Tradicionálisan az emésztési panaszokon kívül számos területen felhasználták, mint gyógynövényt (innen ered a neve is).6

Kombinációs termékek, melyek tartalmazzák:

BITTNER SVÉDCSEPP oldat, CANEPHRON bevont tabletta, DR. KLEINSCHROD'S WÖRISHOFENER MAGENPFLEGE, HERBÁRIA SALAKTALANÍTÓ teakeverék, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, NAGY SVÉDCSEPP Naturland oldat, NATURLAND EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, NATURLAND NAGY SVÉDCSEPP + C-VITAMIN, SVÉDKESERŰ krém[20]

CHAMOM. ROM

A római kamilla (*Chamomilla romana*), más nevén a nemes pipitér már az ókorban is ismert gyógynövény volt. Drogja a növény virágzata, melynek illóolaja angelikasav, izovajsav és tiglinsav rövid szénláncú észtereit, mono- és szeszkviterpéneket tartalmaz. Emellett kumarinok és flavonoidok is megtalálhatóak a növényben. A vízgőz-desztillációval nyert proazulén típusú terpenoidokból kamazulén képződik, amely anyag mennyisége függ a növény származási helyétől és korától. A népies gyógyászat gyulladáscsökkentőként, karminatívumként, sztomachikumként és tejleválasztás elősegítésére alkalmazta. Ma az orvosi székfűhöz hasonlóan – tekintve hasonló kémiai összetételüket – gyulladáscsökkentőként, simaizomgörcs-oldóként, szélhajtóként alkalmazzák.6

CHAMOM.VULG.

A kamillát régen *Chamomilla vulgaris* (ez látható a fiókon) néven ismerték, ma *Matricaria recutita*, az egyik legsokoldalúbban alkalmazható növény. A népi gyógyászat sokféleképpen használta fel: illóolaját nyugtató- és fájdalomcsillapítóként, hurutos megbetegedésekre, szélhajtószerként, szemgyulladás kezelésére.[21]A II. Magyar Gyógyszerkönyvben is elismert gyógynövény volt. A jelenleg érvényesben virágzata (*Matricariae flos*), folyékony kivonata (*Matricariae extractum fluidum*) és olaja (*Matricariae aetheroleum*) hivatalos. Tartalmaz flavoniodokat, poliszacharidokat és illóolajat. Az illóolaj jellegzetes kék színét a kivonás során keletkező kamazulén adja. Hagyományos indikációi nem sokban térnek el a ma

meglévőktől: bőr- és nyálkahártyagyulladás, bakteriális fertőzések kezelése és emésztési panaszok, megfázásos tünetek enyhítésére alkalmazzák.[6]

Kamilla tartalmú gyógytermékek:

HERBÁRIA EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, HERBÁRIA EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ teakeverék, HERBÁRIA HURUTOLDÓ teakeverék

HERBÁRIA MECSEK GYOMOR filteres teakeverék, HERBÁRIA MECSEK GYOMOR teakeverék, HERBÁRIA SZÉLHAJTÓ filteres teakeverék, HERBÁRIA VÍZHAJTÓ filteres teakeverék, HERBÁRIA VÍZHAJTÓ teakeverék, HERPESIL gél, INTERHERB-GINGISOL PLUSZ fogínyecsetelő oldat, INTERHERB-KALMIL PLUSZ visszérkrém, Légzéskönnyítő mellkenőcs felnőtteknek, Légzéskönnyítő mellkenőcs gyermekeknek, MECSEK PROSZTATA filteres teakeverék, NATURLAND FEKETE NADÁLYTŐ krém, NATURLAND FITOLAC filteres teakeverék, NATURLAND GÖRCSOLDÓ ÉS PUFFADÁSGÁTLÓ filteres teakeverék, NATURLAND KÖRÖMVIRÁG krém, NATURLAND orrkenőcs, PSORATINEX kenőcs, Re-gél, STOMPAX tabletta[22]

CORIANDR.SEM.

A kerti koriander Ázsiában és a Földközi-tenger vidékén honos. A konyhatechnikában előszeretettel használják italok, húsok, savanyúságok ízesítésére, fűszerek komponenseként. Kazay Endre Gyógyszerészi Lexiconjában eképp ír hatásáról: „Alkalmazzák mint csikarás csillapitót sernnával és rheummal”. A jelenleg érvényes Gyógyszerkönyvben megtalálható a koriandertermés (*Coriandri fructus*) és a vígőzdesztillációval előállított korianderolaj (*Coriandri aetheroleum*). Tradicionális felhasználása nem tér el a mai indikációitól, emésztés elősegítésére, diszpepsziás panaszok enyhítésére, étvágytalanság esetén alkalmazzák.[6,7]

Koriandert tartalmazó gyógytermékek:

HERBÁRIA SALAKTALANÍTÓ teakeverék, HERBÁRIA SZÉLHAJTÓ filteres teakeveré, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, MENOFIT csepp, NATURLAND EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, TAMARINLAX[23]

EQUOR.PULV.

Pulvis equorum, azaz lovaknak való por. Ez a név két porkeveréket fedett, amelyek egyike étvágytalanság, a másik köhögés kezelésére szolgált. Az összetevők között ma már nemigen használt anyagokon (kén, antimon) kívül ma is alkalmazott gyógynövényeket (kálmos, tárnics, görögszéna, boróka) egyaránt megtalálunk.[24]

FABAR.FARIN.

Farina fabarum (babliszt). A *Phaseolus* (bab) fajok régóta részei táplálkozásunknak és a népi gyógyászatnak. A bablisztet már a rómaiak is használták a kenyér szaporítására. Európában később elsősorban a gyógyászatban használták. Ecettel keverve flastromként szeplő ellen, fájdalmak enyhítésére (különösen a nemi szervek fájdalmára), hurutos köhögés és vesepanaszok, vesekövek ellen (zöld hüvely főzetét, többnyire babonás előírásokkal körítve), nyersen, tejjel keverve vérhas ellen alkalmazták. A babliszt a minden baj gyógyítására sokáig alkalmasnak tartott *panacea,* a *relevanta arabica* egyik alkotórésze volt.[25]Már a XIX.század végén sem tartozott a korszerű gyógyszeralapanyagok közé, a II. Magyar Gyógyszerkönyvben (és az azt követő kiadásokban) sem található meg.

FOENICULI. ROM.

A *Foeniculum vulgare* (édeskömény) fűszer édeskömény, másnéven római édesköményként ismert változata (*Foeniculum vulgare* var. *dulce*). A II. Magyar Gyógyszerkönyvben a Foeniculum volt hivatalos, amely több édeskömény fajt és változatot foglalt magában.[21]

A tradicionális gyógyászatban az édeskömény termése csecsemők szélhajtó, görcsoldó teájának fő komponense, ezen túl emésztést serkentő, étvágyjavító teakeverékek alkotóeleme.[26] Köhögéscsillapító, nyálkaoldó, ízjavító valamint tejszaporító hatása miatt is alkalmazták és alkalmazzák ma is. A jelenleg érvényes VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben a keserű édeskömény (*Foeniculum vulgare* subsp. *vulgare* var. *vulgare*), valamint az édeskömény (*Foeniculum vulgare* subsp. *vulgare* var. *dulce*) termései, valamint a keserű édeskömény terméséből és a növény föld feletti részéből vízgőz-desztillációval nyert illóolaj hivatalos. Az Európai Gyógyszerügynökség hagyományos növényi gyógyszerként enyhe görcsös emésztőszervi panaszok, puffadás, teltségérzet, menstruációs görcsök kezelésére,

megfázás esetén köptetőként ismeri el alkalmazását.[27] Hazánkban 26 gyógyszer vagy gyógytermék hatóanyagaként van forgalomban. Ezek zöme emésztési panaszokra, megfázással kapcsolatos tünetekre ható tea, de említésre érdemesek a tejelválasztás fokozását szolgáló teakeverékek.[28]

FOENUGRAEC.FAR.

A görögszéna a VII._század óta termesztett növény. A tradicionális arab, indiai és kínai medicina egyaránt használja. A *Trigonella foenum-graecum* Indiában és Kínában őshonos, nevét a jellegzetes, friss szénára hasonlító illata után kapta. A VIII. Magyar Gyógyszerkönyv a növény érett, szárított magját (*Trigonella foenugraeci-semen*) tartalmazza hivatalosan. A Kazay Lexicon a következőképp említi: „Régebben mint az ivarösztönt emelő szert használták, ma már csak mint emésztést emelő szert alkalmazzák állatgyógyászati célokra." Az Európai Gyógyszerügynökség tradicionális növényi gyógyszerként az alábbi indikációit ismerte el: étvágytalanság és enyhe bőrgyulladás kezelése.[29]A növény nagy menniységben tartalmaz poliszacharidot, magas fehérjetartalma miatt pedig értékes tápláléknövény._A hagyományos gyógyászat keserű íze miatt étvágytalanság, emésztési zavarok esetén alkalmazta, a magpépet külsőleg ekcéma, fekélyek és kelések kezelésére használta. Cukorbetegnek adva csökkentette a betegek vércukorszintjét, melyet később humán klinikai vizsgálatokkal támasztottak alá (a vizsgálatban 1-es és 2-es típusú DM-ben szenvedők is részt vettek). Napjainkban étvágytalanság esetén, illetve vércukor- és koleszterinszint csökkentésére alkalmazzák, jellemzően étrend-kiegészítőként. Külsőleg: a porított drogból kifőzés után kapott masszával borogatják a gyulladt bőrt. 6,7

GENTIAN. GR. PV.,GENTIAN. RBR.

A *Gentiana lutea* és a *Gentiana rubra* (a második felirat) a sárga és vörös tárnics. Közép- és Dél-Európában honos. Ősszel gyűjtött gyökerüket alkalmazzák a gyógyításban. Az első felirat *Gentiana pulvis grossus*, a szárított gyökér porát jelöli. Keserűanyagként emésztés elősegítésére, egyébiránt hurutos bántalmakra alkalmazták a népi gyógyászatban és a 19.század végének hivatalos medicinájában (valamint olyan, ma már nehezen értelmezhető célokra, mint a savas erjedés csökkentése).[33]A II. és a VIII. Gyógyszerkönyvben is hivatalos a gyökere (*Gentianae radix*) és annak tinktúrája (*Gentianae tinctura*). Az*amara pura* nevű

anyagok közé tartozik, ugyanis tisztán keserű ízű – mellék- és utóíz nélkül. Iridoid típusú keserűanyagokat, főleg genciopikrint (keserűértéke: 12 000), amaroparint (keserűértéke: 20 000 000) és – az egyik legkeserűbb vegyületet – amarogentint (keserűértéke: 58 000 000) tartalmaz.6 Az EMA a tradicionális felhasználásra hivatkozva diszpepsziás panaszok enyhítésére és étvágytalanság javításának kezelésére engedélyezte.[30]

Hazánkban kapható tárnicsgyökeret tartalmazó gyógytermékek nés gyógyszerek:

BITTNER SVÉDCSEPP oldat, KLOSTERFRAU MELISANA oldat, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, NAGY SVÉDCSEPP Naturland oldat, NATURLAND ÉTVÁGYJAVÍTÓ filteres teakeverék, NATURLAND NAGY SVÉDCSEPP + C-VITAMIN, SINUPRET belsőleges oldatos cseppek, SINUPRET bevont tabletta, SINUPRET FORTE bevont tabletta, SVÉDKESERŰ krém[31]

GLD. QUERCI TOST.

A *Glandes querci* a *Quercus robur* (kocsányos tölgy) termése, a makk. A patikában ennek a termésnek az őrölt porát tartották, ez a *Glandes querci tostae*. Ebből készítették a kávét, mely nagy mennyiségben tartalmazott csersavat és annak bomlástermékeit. Gyerekek hasmenésének kezelésére használták, ugyanis a csersavnak összehúzó hatása van, így csökkenti a bélmotilitást.[33]

GRAMIN. RADIX

Graminis radix, a Kazay Lexicon *Gramen* néven említi.[33]Ma *Graminis rhizoma* néven ismert drog, a tarackbúza (*Agropyron repens*) gyöktörzse – régen gyökere fontos tápanyagforrásnak számított keményítő és cukortartalma miatt.7 Éhínség idején gyökeréből készült lisztet készítettek, kávépótlószerként alkalmazták._A VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben a *Graminis rhizoma* hivatalos drogként szerepel. Tartalmaz triticint, mely az inulinnal rokonszerkezetű vegyület, tovább nyálkát, szaponinokat és kevés illóolajat. Tradicionálisan húgyúti és ízületi problémákra, bőrbetegségek kezelésére alkalmazták. Nyálkatartalma miatt köhögéscsilapítóként is használták. A fitoterápia ma húgyhajtóként alkamazza, melynek hatásossága a népi gyógyászaton alapul, amit az EMA dokumentációja[32] is alátámaszt.[6]

JREOS FLORENT.

Radix ireos Florentinae, magyarul liliom- vagy ibolyagyökér.[33]Az *Iris florentina* (olasz liliom) gumója a korabeli Gyógyszerkönyvben nem volt hivatalos. Fogporok, egyéb kozmetikumok összetevőjeként használták fel.[34] Toszkánában termesztették, olvasót, apróbb dísztárgyat, hajport, szappanport, régebben pestis ellen amulettet is készítettek belőle, különféle dohányfajt fűszereznek vele. Keleten a porrá tört gumó arcpirosító, mert a benne levő kalcium-oxalát kristályok dörzsöléskor a bőrt irritálják és megpirosítják. Mellfájás ellen teának is használatos volt, a fogzó gyermekek szájába adták, hogy a fog a foghúson könnyebben áttörhessen. Mára teljesen elvesztette gyógyászati jelentőségét.[35]

JSLAND.LICH.

A *Cetraria islandica*, magyarul izlandi zuzmó moszatok és gombák együttéléséből kialakult szervezet. Az észak-európai országokban élelmiszer- és gyógynövényként történő felhasználása évszázados múltú. A zuzmóporból – liszthez hozzáadva vagy liszt helyett – éhínséges időkben kenyeret sütöttek. Közkedvelt volt a cukrászatban is, mint zselésítő anyag.6

Évszázadokon keresztül különféle légúti, gyomor- és bélbetegségekben, ill.a betegség utáni felépülés segítésére használták. Az izlandi zuzmó a XVIII. század végén a legfontosabb orvosságok közé tartozott. Napjainkban is számos köhögés- és megfázásellenes, hashajtó ill. tonizáló (erősítő) készítményét találjuk az európai piacon.[36] A *Lichen islandicus* (ennek a rövidítése látható a fiókon) a zuzmó szárított telepteste, ez a korabeli és a jelenleg hatályos Gyógyszerkönyvben is megtalálható volt. Hazánkban egy monokomponensű, száraz köhögés, torokfájás kezelésére javallott hagyományos növényi gyógyszer komponenseként van forgalomban.[37]

JUGLAND.FOL.

A *Juglandis folium* (a fiókon látható név) a *Juglans regia*, a közönséges diófa levele. Honos a Balkánon, Kaukázusban, Magyarországon a római kor óta ismerik, ma nemesített fajtáit termesztik. A ma hivatalos Gyógyszerkönyvben nem szerepel (utoljára Ph. Hg. VII.). A levél csersavat, galluszsavat, ellagsavat és kis mennyiségben C-vitamint tartalmaz. Amikor a fa termése (a dió) apró és zöld, akkor szedik le a kifejlett levelekről a levélkéket és árnyékban

szárítják. A húsos burkot diószüret idején, a közfalat (a termésben lévő kemény, hártyás képződmény) a dióbél nyerésekor különítik el. A diótermés külső húsos burkát, a diókopácsot, diószüretkor összegyűjtik és kiterítve száradni hagyják. A benne lévő csersavat gyomor- és bélhurut, valamint étvágytalanság kezelésére használják. A diólevelet tea formájában gyomor-bélhurut, magas vérnyomás és étvágyjavítóként isszák. Féregűző és vértisztító hatást is tulajdonítottak neki. Bőrkiütések ellen fürdőket is készítettek a diólevélből. Ma gyógyászati szempontból jelentéktelen, de az érett termést külső burkától megfosztva, a csonthéjas termés belsejét a konyhatechnika előszeretettel alkalmazza.[38,39]Ennek ellenére teaként nagyon népszerű, elsősorban Szabó György füvesember tevékenységének közsönhetően, aki antidiabetikus hatástól a hajnövesztésig sokféle indikációval ajánlja – jellemzően megalapozatlanul.[40]

JUNIPER.BACC.,JUNIPER. LIGNI, JUNIPER. PV.GR.

A közönséges boróka, latin nevén *Juniperus communis* gyógyászati felhasználását a középkorban dokumentálták először, amikor pestisjárványok visszaszorítására az utcán rakott máglyákon borókaágakat füstöltek. Régen a fa háncsot (ez a *Juniperi ligni*) a *Species lignorum* nevű vértisztító tea komponenseként alkalmazták, ami még benedekfüvet, szennát, fehér ürmöt, örvénygyökeret és kis ezerjófüvet tartalmazott. A *Juniperi pulvis grossus*39 a kéreg durva porát jelenti, melyet az előbb ismertetett készítménynél alkalmaztak. A bogyó fűszerként is ismert, magas cukortartalmát kihasználva erjesztéssel szeszt állítanak elő belőle, majd lepárolják. Az így nyert magas illóolaj-tartalmú párlat felszínén úszó illóolajat leválasztják, a visszamaradó kevés illóolajat tartalmazó alkoholos párlat a gin. Magyarországon vadon előforduló növény. A VIII.Gyógyszerkönyv szerint a nem erjedt tobozbogyókból (ez a *Juniperi pseudo-fructus,* a fiókon *bacca* névvel szerepel) vízgőzdesztillációval előállított illóolaj hivatalos (*Juniperi aetheroleum*). A növény bogyói szintén hivatalosak a Ph. Hg. VIII-ban. A növény nagy mennyiségben tartalmaz cukrot, kevés gyantát és cserzőanyagot. Tobozbogyóját hagyományosan vizelethajtóként, szélhajtóként és étvágyjavítóként alkalmazták. Az illóolajat külsőleg reumás panaszokra, izomfájdalom csillapítására, belsőleg szélhajtó-, görcsoldó- és bronchustágítóként használták. A mai medicina – az EMA-val összhangban[41] – a tobozbogyót és az illóolajat belsőleg diszpepsziás

panaszok enyhítésére, alsó húgyúti fertőzés esetén vizelethajtóként alkalmazza. Külsőleg antireumatikus és izomfájdalom csillapító hatású.6

Boróka tartalmú gyógytermékek:

HERBÁRIA MECSEK DIÉTÁS teakeverék, MAURERS SCHWEDENBITTER 2,5% alkoholtartalommal, MAURERS SVÉDCSEPP oldat, PANNONHALMI ÍZÜLETI BÁNTALMAK KEZELÉSÉRE AJÁNLOTT teakeverék, PANNONHALMI VESETISZTÍTÓ teakeverék, ROWACHOL belsőleges oldatos cseppek, ROWACHOL lágy kapszula, ROWATINEX belsőleges oldatos cseppek, ROWATINEX lágy kapszula28

LAVANDUL.FLOR.

A fiók neve a *Lavandulae flos*, a Keskenylevelű levendula virágát jelöli. A levendulát elsőként az ókori görögök és rómaiak használták antiszeptikumként (lavare = mosni). A gyógyszeriparon kívül a kozmetikai ipar hasznosítja, fontos illatalapanyag. A levendula mediterrán félcserje, hazánkban is termesztik (tradicionálisan a Tihanyi – félszigeten és Pannohalmán, de ma már az ország számos részén). A legnagyobb ültetvények Franciaországban találhatók.6 A II. Gyógyszerkönyvbenaz*Oleum lavandulae* volt hivatalos.4 A VIII-as Gyógyszerkönyvben az illóolján (*Lavandulae aetheroleum*) kívül a levendula virága (*Lavandulae flos*) is szerepel. A népi gyógyászat görcsoldóként, emésztésjavítóként, vizelethajtóként alkalmazta, de legfőképpen az elalvás elősegítésére használtak ún. levendulapárnákat, melybe a levendula hajtását töltötték, ily módon elősegítve az elalvást. Az EMA a VIII-as Gyógyszerkönyvvel összhangban nyugtalanság, álmatlanság és idegi eredetű emésztési panaszok kezelésére alkalmazza.[42] A levendula a következő gyógytermékek összetevőjeként szerepel:

AMOL HEILKRAUTERGEIST, CARMOL csepp, HERBÁRIA NYUGTATÓ filteres teakeverék, HERBÁRIA NYUGTATÓ teakeverék, INNO RHEUMA masszázsolaj, NATURLAND NYUGTATÓ filteres teakeverék, NATURLAND orrkenőcs, PANNONHALMI VESPERAS teakeverék, PSORATINEX kenőcs, SZENT LUKÁCS gyógyolaj

LINI PLAC. FAR.

A házi len az emebriség legrégebbi kultúrnövénye. Gyógyászati felhasználását az ókori Rómáig tudjuk visszakövetni., de valószínű, hogy az orvoslás már előtte is alkalmazta. A növény magvai már a II. Gyógyszerkönyv részét képezték. Ph. Hg. VIII-ban *Lini semen* néven hivatalosak, az érett magokból hidegen sajtolt natív lenolaj szintén a gyógyszerkincs része. A fiók neve a sajtolás után visszamaradt "lenmagpogácsát" (*Lini placentae farinae*) jelöli.A lenmag nagy mennyiségű zsírosolajat, fehérjét és poliszacharidot tartalmaz.A natív lenolaj fele telítetlen zsírsav, ami miatt könnyen avasodik.Nagy nyálkataralma miatt régen bevonószerként, külsőleg tályogok, kelések kezelésére alkalmazták.[33]

A modern fitoterápiában enyhe hashajtóként – krónikus székrekedés esetén, a pertisztaltika normalizálására – irritábilis bélszindrómában, hashajtóabúzus miatt sérült vastagbélen – és a nyálkahártya védelmére – gastritisben, enteristisben – alkalmazzák. Európai Gyógyszerügynökség monográfiájában a tradicionális felhasználás mellett klinikai vizsgálatokkal igazolják az drog hatásosságát eme indikációkban.[43,6]

LIQUIRIT. GR. PV., LIQUIRIT. SCISS.

A *Glycyrrhiza glabra* Dél-Európában honos, gyökerét ősszel gyűjtik. Drogját a hagyományos gyógyászat légúti és emésztőrenszeri panaszok kezelésére, intenzív íze miatt édesítőszerként is alkalmazta. A fióknevek rövidítései: *Liquiritiae pulvis grossus* (a szárított gyökér durva pora) és *Liquiritiae scissum* (aprított gyökér). Vizes kivonata a medvecukor, amely népszerű édesség volt.A drog fekélyellenes hatását egy Holland gyógyszerész fedezte fel.Ez vezetetett a karbenoxolon nevű nyálkahártyavédelmet biztosító vegyület kifejlesztéséhez. A VIII-as Gyógyszerkönyv a gyökerén kívül a gyökér standardizált etanolos kivonatát (*Liquiritiae extractum fluidum ethanolicum normatum*), az Európai Gyógyszerkönyv az édesgyökér ízesítőként felhasználható száraz kivonatát (*Liquiritiae extractum siccum ad saporandum*) tartalmazza. A drogban nagy mennyiségű triterpénszaponin található, glicirrizin és glicirrizinsav, melyek a szacharóznál kb.150-szer édesebbek.Fekélyellenes hatásának és köptetőként való alkalmazásának megalapozottságát későbbi klinikai vizsgálatokkal igazolták. A mai gyógyászat – az Európai Gyógyszerügynökséggel összhangban – az édesgyökeret légúti

hurutokban, köptetőként és a gyomorfekély adjuváns terápiájában alkalmazza.[6] Édesgyökeret tartalmazó gyógytermékek:

ANTIFRONT BÉRES belsőleges cseppek, BITTNER SVÉDCSEPP oldat, HERBÁRIA, EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, HERBÁRIA EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ teakeverék, HERBÁRIA HURUTOLDÓ teakeverék, HERBÁRIA MEGHŰLÉS TÜNETEIT ENYHÍTŐ filteres teakeverék, HERBÁRIA MEGHŰLÉS TÜNETEIT ENYHÍTŐ teakeverék, HERBÁRIA VÍZHAJTÓ filteres teakeverék, HERBÁRIA VÍZHAJTÓ teakeverék, IBEROGAST belsőleges oldatos cseppek, MUNIPYRIN tabletta, TAMARINLAX[44]

LYCOPODIUM

A kapcsos korpafű, a *Lycopodium clavatum* gyógyászati szempontból hasznos része a növény spórája, a *Lycopodii spora* (*Lycopodium*, a fiók neve). Régen gyermekhintőporokban[33], belsőleg vizelethajtóként és krónikus székrekedés ellen alkalmazták. Különlegessége, hogy a pirotechnika a "görögtűz" nevű tűzijáték készítéséhez is felhasználja.[39]A modern medicinában alkalmazása nem elterjedt toxicitása miatt, de történtek kísérletek dohányzás leszoktatására és alkoholisták elvonási tüneteinek kezelésére történő terápia felállítására.[38]

MALVA ARBOREA

Mályvarózsa, piros mályva.A virágokat, mint háziszert használták a „hószámzavar" (menstruációs panasz) kezelésére.[33]Műra gyógyászati jelentőségét vesztette a hivatalos medicinában.

MALVA SYLVSTR.; MALVAE FOLIUM

Erdei mályva.Feltehetőleg Dél-Európában és Ázsiában őshonos, de mára világszerte elterjedt.Jellemző termése lapos, korong alakú („papsajt").A VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben (csakúgy, mint a II. Magyar Gyógyszerkönyvben) virága és levele is hivatalos drog. Az első fiólfelirat feltehetőleg a növény virágát, a második a levelét jelölte.A drog vizes kivonatát belsőleg a szájnyálkahártya irritációjának csökkentésére, száraz köhögés csillapítására, külsőleg borogatás formájában furunkulus, bőrgyulladás kezelésére alkalmazható. EMA monográfia ugyan nem készült még ezekről a drogokról, de az erdei mályvaszámos európai országban használatos gyógynövény.

A levél nyálkát, flavonoidokat (a növényvilágban elterjedt gyógyhatású vegyületcsoport) és antociánokat (baktériumokban, de főleg növényekben megtalálható vízoldékony színanyagcsoport, melyek pH függően változtatják színüket) tartalmaz.A drog vizes kivonatát belsőleg a szájnyálkahártya irritációjának csökkentésére, száraz köhögés csillapítására, külsőleg borogatás formájában furunkulus, bőrgyulladás kezelésére alkalmazható.6

MANNA ELECT.

A manna (*Manna canellata,* a fiókon *Manna electa*) a virágos kőris vagy mannakőris (*Fraxinus ornus*) nedve.A már 8 éves fát alulról fölfelé bemetszik, a kifolyó anyagot szalmára engedik vagy a száradás után a törzsről kaparják le.A mannát régen több csoportra osztották.Ezek közül egy volt a *Manna calabrina*, melyet egyfajta védőanyagba ágyaztak, mert a manna hamar erjed és meglágyul.A védőanyagtól megtisztított drogot nevezték *Manna electa*-nak.A manna legnagyobb mennyiségben mannitot tartalmaz, amit hashajtóként alkalmaznak.A mannit a VIII.Gyógyszerkönyv hivatalos alapanyaga, a terápiában ozmotikus hashajtó- és ozmotikus vérnyomáscsökkentő szerként alkalmazzák.[33,45]

MARUB.ALB.HRB.

Az orvosi pemetefüvet Egyiptomban mágikus célokra, megfázás és hörghurut kezelésére alkalmazták. A *Marrubium vulgare* már az ókortól jegyzett gyógynövény. Mára veszélyeztetett fajjá vált, az ipari feldolgozásra kerülő drog jelentős része termesztett állományból származik. Gyógyborok, gyógycukorkák, likőrök készítésére is felhasználják. Réthy Béla nevéhez fűződik a köptető, köhögéscsillapító hatású Pemetefű-cukorka, mely – igaz, ma már nem az eredeti recept alapján készül – hazánkban igen kedvelt. A Ph. Hg. VIII-ban a növény virágzáskor gyűjtött föld feletti része a hivatalos drog, a *Marrubii herba* (a fiókon régies neve: *Marrubii albi herba*). Diterpén-keserű anyagok közül főleg marrubiin, marrubenolt, alkaloidokta és illóolajat tartalmaz.Tradicionálisan a légzőszervi hurutos megbetegedésekben köptető, köhögéscsillapítóként, étvágytalanságban, menstruáció szabályozására és serkentésére, vérnyomáscsökkentőként alkalmazták.Külsőleg sebkezelésre, bőrkiütésre használták. Keserűanyag tartalma miatt fokozta az emésztőnedv termelést.[33] A

modern medicina – az EMA iránymutatásával – hörghurut kezelésére, étvágytalanságban, diszpepsziás panaszokra alkalmazza.[46,6]

Pemetefű tartalmú kombinációs termékek:

ANTIPOLL FORTE belsőleges oldat, HERBÁRIA EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, HERBÁRIA EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ teakeverék[47]

MELISSAE FOL.

Az orvosi citromfű *(Melissa officinalis)* szárított lomblevele, amely a II. és VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben is hivatalos. Több mint 2000 éve sokféle célra alkalmazták, de idegnyugtató hatását először *Avicenna* írta le. A 17-19. században igen közkedvelt gyógyszer volt a *Spiritus melissae compositus* , azaz a Karmelita cseppek. Gyakran alkalmazzák italok, élelmiszerek ízesítésére kellemes íze és illata miatt.Illóolaját magas ára miatt gyakran hamisítják a hasonló illatú citronella *(Cymbopogon winterianussal)* illóolajával.Alvászavarok, emésztési panaszok kezelésére adható.Herpesz esetén citromfű kivonatot tartalmazó lokális (helyi hatású) készítménnyel ajánlott a területet vékonyan bekenni.6 Az EMEA által[48] engedélyezett indikációikkal összhangban 28 termék van forgalomban.[49]

MENTH.CRSP.FOL.

Fodormenta vagy zöldmenta *(Mentha spicata)*, népies nevén köményes menta vagy kerti menta.Fűszer- és gyógynövény.A drog a növény levele és illóolaja. Jó szélhajtó, görcsoldó és emésztésjavító hatású, epetermelést fokozó, de gyomorerősítőként is elfogadott. Illóolaját megfázás esetén inhalálásra (belégzésre) használják.Az illóolajat az illatszer- és élelmiszeripar a termékek (cukorkák, fogkrémek, szájvizek, szappanok, samponok, rágógumik) íz- és illatösszetevőjeként is hasznosítja6

MENTH.PP.FOL.

A borsosmenta (*Mentha* x *piperita*) levele a VIII.Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos. Régóta tradicionálisan alkalmazott gyógynövény, főbb indikációi az idők során nem változtak. Gyógyászati szempontból a legértékesebb a növény illóolaja, amely fő komponense mentolt. A bélrendszer és epeutak görcseinek enyhítésére alkalmazzák.Az illóolaj felső légúti hurut

esetén köptetőként és a szájnyálkahártya sérüléseinek kezelésére is alkalmas. Külsőleges célra szánt készítményekben (krém, kenőcs) is megtalálható.6

MILLEFOL.FLOR.

Achillea millefolium. A közönséges cickafark jól ismert és a mdicinában régóta használt gyógynövény. A legenda szerint Achilles a trójai háborúban harcostársának vérzését cickafarkkal csillapította, innen ered a neve.Az ókorban sebgyógyulás elősegítésére, vérzéscsillapításra használták. Magyarországon több faja előfordul, de a Ph. Hg. VIII.a cickafark viragos hajtását, a *Millefolii herba*t ismeri el, mint hivatalos növényi drogot. A fiókon *Millefolii flores* áll, ugyanis régen virágját, levelét és földfeletti hajtását is feldolgozták.[39]

Illóolajat, szeszkviterpéneket tartalmaz, melyek egy rész proazulén típusú.Az illóolaj kinyerése – vízgőz-desztilláció – során ezek a vegyületek azulénné alakulnak. E vegyület család jeles képviselője a kamazulén, melynek színéből – ami a kékeszöldtől a sötétkékig változhat – lehet következtetni a kamazuléntartalomra és egyúttal a drog minőségére is. Kazay szerint, mint háziszert, "hószámhiánynál", váltólázra, aranyeres panaszokra használták.7 Emellet sebkezelésre, belsőleg meghűlésre és nyugtatóként is alkalmazták. Széleskörű tradicionális alkalmazását és az Európai Gyógyszerügynökség álláspontját figyelmbe véve, a cickafark tartalmú készítményeket indokoltan adhatjuk étvágytalanságban, menstruációs panaszok enyhítésére, külsőleg sebgyógyulás elősegítésére.[6, 50] Cickafark tartalmú termékek: AZULENOL 1,5 mg/g kenőcs, BITTNER SVÉDCSEPP oldat, CHOLAVIT belsőleges oldatos cseppek, DR. KLEINSCHROD'S SPASMI TROPFEN, DR. KLEINSCHROD'S WÖRISHOFENER MAGENPFLEGE, DR. KLEINSCHROD'S WÖRISHOFENER NERVENPFLEGE, GASTROSOL cseppek, HERBÁRIA HASHAJTÓ filteres teakeverék, HERBÁRIA HASHAJTÓ teakeverék, HERBÁRIA MECSEK GYOMOR filteres teakeverék, HERBÁRIA MECSEK GYOMOR teakeverék, INTERHERB-KALMIL PLUSZ visszérkrém, MECSEK MÁJ filteres teakeverék, MECSEK MÁJ teakeverék, MENOFIT csepp, MENSESYL, NATURLAND EMÉSZTÉST ELŐSEGÍTŐ filteres teakeverék, NATURLAND, MENSTRUÁCIÓS PANASZOKAT ENYHÍTŐ filteres teakeverék, PANNONHALMI MÁJVÉDŐ teakeverék, SZENT LUKÁCS gyógyolaj, UROGIN belsőleges folyadék, UROHERB tinktúra

OLIBANI GR.

Az indiai tömjénbalzsamfa *(Olibanum indicum)* az emberiség legősibb kereskedelmi és luxuscikke volt. A Bibliában is szerepel, mint drága áldozati ajándék, amellyel Krisztust is köszöntötték születésekor a napkeleti bölcsek. Az ókorban vallási szertartásokon füstölőszerként alkalmazták, bizonyos vallások szertartásainak ma is része a tömjénégetés. A tömjén a fa kérgéből sebzés hatására kifolyó és a levegőn megszilárduló gumigyanta (oleoresina). Gömbölyded darabokban került a gyógyszertárba, ahol további feldolgozásra került, innen a név is: *Olibani granula*.Ebből vízgőz-desztillációval állítják elő a növény illóolaját, mely fő komponensként mono- és szeszkviterpéneket és nagy mennyiségű gyantát tartalmaz. Régen, mint izgatószer alkalmazták tapaszok készítéséhez, "odvas" fogakba. Hasonló hatást tulajdonítottak neki, mint a szegfűszegolajnak.[33]Az indidai gyógyászat (Ayurvéda) elterjedten alkalmazza ízületi panaszok kezelésére, emellett az aromaterápiában az ellazulás elősegítésére, fejfájás kezelésére használják hagyományosan. Bár a VIII.Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos, nem része a modern fitoterápiának. Több klinikai vizsgálatot is végeztek a különböző indikációkban (colitis, osteoarthritis, rheumatoid arthritis), melyek statisztikailag szignifikánsak és klinikailag relevánsak voltak, de egy részük nem felelt meg a jelenleegi elvárásoknak, ami miat további kutatások szükségesek.[6]

ONONID.SPINOS.

Az *Ononis spinosa*, a tövises iglice hazánkban is gyakori, száraz réteken élő félcserje. Már a II. Gyógyszerkönyv hivatalos gyógynövénye volt.A Ph. Hg. VIII.a növény gyökerét jegyzi, mint hivatalos drogot. A tradicionális gyógyászat az iglicegyökérből készült főzetet kitűnő szernek tartja a hólyaghurut, vesehomokbántalmak kezelésére, forrázatát vesekövek hajtására, ödéma csökkentésére alkalmazzák.[33]A drogból készült teát krónikus reumás panaszok, illetve bőrgyulladás esetén fogyasztják.

PAPAV.RHOEAD.

A pipacs (*Papaver rhoeas*) a mákfélékhez tartozó egynyári növény.Sötétpiros- sötétlila színű sziromleveleit száraz időben, reggel gyűjtik, majd gyorsan kiszárítják.A VIII.Magyar Gyógyszerkönyv hivatalos drogja a *Papaveris rhoeados flos*, a pipacs sziromlevele.Antocián-

glikozidokat tartalmaz, nem-morfintípusú alkaloidokat és nyálkát.A népi gyógyászati légzőszervi panaszok, alvásproblémák kezelésére, nyugtatóként és fájdalomcsillapítóként alkalmazta.Ma terápiás célú alkalmazása nem ismert.Antocián tartalmát teakeverékek dekorálására és élelmiszerszínezékként hasznosítják, de alkalmazása visszaszorult.6

PATSCHOULI HRB.

A *Pogostemon cablin*, a valódi pacsuli Indiában honos örökzöld cserje. A leveléből (*Patchouli folium*) vízgőz-desztillálással nyert illóolajat (*Patchouli aetheroleum*) az illatszeripar hasznosítja, molyirtóként is alkalmazzák.[39,38] Jellegzetes szaga miatt leveleit régen ruhák közé tették.[24]A fiókon *Patschouli herba* látható, valószínűsíthető, hogy régi medicina a teljes virágos hajtást használta fel.Ma már nem tekintjük modern gyógynövénynek.

PLV. CHININ

A kinin (fent: *Pulvis chinin*) egy természetes kristályos alkaloid. Ez volt az első hatékony gyógyszer a *Plasmodium falciparum* által okozott malária kezelésében. Bár ma már jóval hatékonyabb maláriaellenes szerek is kaphatók, a kinint még ma is használják ebben az indikációban. A kinint először a Dél-Amerika trópusi vidékén honos vörös kínafa *(Cinchona pubescens, calisaya és ledgeriana)* kérgéből vonták ki 1817-ben Pierre Joseph Pelletier és Joseph Bienaimé Caventou francia kutatók.A II. Gyógyszerkönyv a kínafa kérgét és a kristályos kinint tartalmazta,[21] a jelenleg érvényes a kéreg (*Cinchonae cortex*) és kéreg standardizált folyékony kivonatával (*Cinchinae extractum fluidum normatum*) bővült.Hatóanyagai a kinin, kinidin, cinkonin és cinkonidin. A gyógyszeripar számára jelentős vegyület: a kinin, malaria ellenes, a kinidin pedig antiaritmiás hatása miatt.A kinin-szulfát az egyik eghatásosabb szer a lábikragörcs csillapítására. A kínakéreg keserű íze miatt diszpepsziás panaszok, puffadás, étvágytalanság kezelésére alkalmazható. A kinint ízanyagként (keserű) is felhasználják tonikokban és vermutokban. A legenda szerint a maláriaellenes tonikot a nagy mennyiségű kinin keserű íze miatt kezdték a brit gyarmatosítók ginnel keverni és így alakult ki a gintonik koktél, amely a világ elterjedt, népszerű ital.[6]Az íztelen kinin előállításával – Magyarországon elsőként – Rozsnyay Mátyás kezdett el foglalkozni. 1869-ben elnyerte az íztelen kinin (*Chininum tannicum insipidum Rozsnyay*) előállítására kiírt pályázatot. Rozsnyay 1895.augusztus 5-én elhunyt és tiszteletére indult

útjára 1965-ben a 35 év alatti patikusok számára évente megrendezett „Rozsnyay Emlékverseny”. A verseny támogatására hozták létre a Rozsnyay Mátyás Alapítványt.[51]

PLV. CYNAE

Féregűző por, amely fő hatóanyagként üröm fajok, például a bárányüröm (*Artemisia pontica*) vagy a sziki üröm (*A. santonicum*) magját tartalmazta.[52]Ma már nem használatos.

PLV. DOWERI (0,05; 0,10)

Pulvis Doveri. Ipekakuána gyökér, standardizált opium por és szacharóz keveréke.A II. Magyar Gyógyszerkönyvben volt hivatalos.[24] “Mint köptetőszert alkalmazzák 0,10 grammos adagban”, írja a Kazay Lexicon.[24]A Ph. Hg. VIII.az*Ipecacuanhae pulvis normatus*t és az *Opii pulvis normatus*t tartalmazza, mint Gyógyszerkönyvi anyagot. A gyakorlatban ma *Pulvis opii et ipecacuanhae* név alatt rendelik obstipánsként. A *Formulae Normales*ban *Pulvis Doveri cum bismutho*[53] néven szerepel – a hozzáadott bizmutnak összehúzó hatása van, így erősíti az obsitpáns hatást.

A valódi hánytatógyökér (*Cephaëlis ipecacuanha*) gyökere (*Ipecacuanhae radix*), standardizált pora (*Ipecacuanhae pulvis normatus*), folyékony kivonata (*Ipecacuanhae extractum fluidum*) és tinktúrája (*Ipecacuanhae tinctura normata*) is hivatalos a jelenleg érvényes Gyógyszerkönyvben. A drogban izokinolin alkaloidkverék található, mely nagyrészt emetint és cefelint tartalmaz. A gyökeret, mint köptető, hánytató szerként alkalmazzák ,amit klinikai vizsgálatok igazolnak.[6]

Az ópium az éretlen mákgubó bemetszésével kapott sötétbarna massza, mely több mint 40 alkaloidot tartalmaz, többek között morfint, kodeint, noszkapint, papaverint, tebaint. A morfin csökkenti a bélmotilitást, így jól alkalmazható súlyos, nem fertőző hasmenés esetén.A VIII.Gyógyszerkönyv a nyers ópiumot (*Opium crudum*) és standardizált porát (*Opii pulvis normatus*) tartalmazza.[6]

PLV.JNSECT.

Pulvis insecticidus, azaz rovarirtó por.A 19.század végén többféle recept szerint készítettek ilyen porokat: a Pulvis insecticidus persicus a Kaukázus vidékén honos *Pyrethrum* fajok (*P. roseum, P. carneum*) porított föld feletti része. A dalmáciai rovarpor *a Tanacetum*

parthenium(őszi margitvirág) és az*Anthemis cotula* (büdös pipitér) porából készült.24 Ma már nem használatosak növények porításával készülő rovarirtók, azonban a növényi anyagok máig jelen vannak a növényvédelemben: a 20. század elején a dalmátvirágból (*Tanacetum cinerariaefolium*) kinyert piretrinek származékai ma is a leggyakrabban használt rovarirtók közé tartoznak.

POLYPOD.SCISS.

Polypodium scissum, azaz aprított *Polypodium* (páfrány).A *Polypodium vulgare*, magyarul édesgyökerü páfrány ma már nem használatos gyógynövény. Kazay Endre 1900-ban írta: „gyökere csipős-édes s régebben mint sűlyellenes szert használták". A sűly különböző eredetű bőrelváltozások összefoglaló neve volt, leggyakrabban a szifilisz tüneteit értették alatta. Ma már a szifikisz Európában jóval kevesebb embert érint, mint száz éve, és kezelésére korszerű gyógyszereket használnak

QUASSIAE LIGNI

A kvasszia fa *(Quassia amara)* kérge.Nevét a növényt először leíró botanikusról, Graman Quassiról kapta.Keserű íze miatt étvágyjavítóként alkalmazzák, a 19.század végén ezen kívül bélhurut,, váltóláz miatti eszméletlenség esetén is adták.[24] Bizonyos hatóanyagai maláriaellenes hatásúak, ezek jelenleg is kutatások tárgyát képezik.

QUERCUS PV.GR.

A tölgyfa a germán-kelta kultúra egyik kultusznövénye volt. Kérgének adsztringens hatása már az ókorban is ismert volt. Légúti-, emésztőrendszeri megbetegedések és vérzéscsillapítás kezelésére alkalmazták.A drogban található nagy mennyiségű csersav miatt bőrök cserzésére használták.

A népi gyógyászatban a tölgy több vállfaja ismert, közülük kettő, a II. Magyar Gyógyszerkönyvben is hivatalos volt, a *Quercus robur* és a *Quercus sessiliflora*.[24]A medicina a tölgy kérgét hasznosította, magas cserzőanyag tartalom összehúzószerként adták.Terméséből készült a makk kávé, melyet gyermekek hasmenésének kezelésére alkalmaztak.A teljes felirat *Quercus pulvis grossus*, mely a durván porított kérget jelöli. A tölgy hazánkban is honos, kérge része gyógyszerkincsünknek. A jelenleg érvényes Gyógyszerkönyv – hasonlóan az

Európai Gyógyszerügynökség indikációival[54] – a *Quercus robur*t, a *Quercus petraea*t (régen sessiliflora) és a *Quercus pubescens*t (molyhos tölgy) kérgét ismeri el, mint hivatalos drogot. Fajtól és gyűjtési időtől függően változik cserzőanyag tartalma, mely nagyrészt ellagitannin, kisebb része pedig katechin típusú.Az akut hasmenést csillapítja, szájüregi és felsőlégúti gyulladások kezelésére használják. Külsőleg gyulladásos bőrbetegségek terápiájának része.[6]

QUILLAYA CORT.

Peruban, Chilében és Bolíviában honos örökzöld fa, a *Quillaja saponaria*.A II Magyar Gyógyszerkönyben hivatalos drogja a *Quillajae cortex*. A kéreg nagy mennyiségű szaponin tartalma miatt régen "selyemkelmék mosására", a gyógyászatban köptetőként került felhasználásra.[24]Az ipar ma is alkalmazza, mint szövettisztító, olajfestmény-tisztító szert, terápiás felhasználása nem változott: köptető hatású és légcsőhurut kezelésére használják.[39]

SALEP RUD.TUS.

A Salep (szálep) különböző, Európában és Ázsiában honos kosbor fajok gumóinak gyűjtőneve.[24]A *Salep ruditer tusi* durván porított szálepet jelent.

Leggyakrabban az*Orchis mascula* (füles kosbor), az *Orchis morio* (agárkosbor) és az *Orchis coriophora* (poloskaszagú kosbor) gumóit használták. A salepet főzet alakjában mint bevonószert használták hurutos hasmenés esetén.24 A II Magyar Gyógyszerkönyvben hivatalos volt, ma már nem használatos. Ennek egyik oka, hogy ugyanerre a gyógyászati célra sokkal hatásosabb szerek állnak rendelkezésre (köztük gyógynövények is), másrészt viszont a kosbor fajok veszélyeztetettsége (számos faj világszerte védett) is indok az ilyen célú használat visszaszorulására. A kosbor gumók heréhez hasonló formájuk miatt afodiziákumként is használatosak voltak, ma már ilyen célra sem alkalmazzák a fajokat. Törökországban ma is népszerűek a szálepből készült (a porított gumót tartalmazó) ételek, italok.

SAMBUC.FLOR

A fekete bodza *(Sambucus nigra)* a germánok szent növényei közé tartozott, jóformán minden betegség ellen panaceaként (gyógyító csodaszer) használták. A gyógyászatban virágzatát használják, terméséből lekvárt, szörpöt és valamint bort is előállítanak. A bodzalekvár a III.

Magyar Gyógyszerkönyvben *Roob sambuci* néven volt hivatalos.A VIII. Magyar Gyógyszerkönyv az Európai Gyógyszerügynökséggel[55] egyetértésben megfázásos betegségekben alkalmazható feltételezett izzasztó és bizonyított köptető hatása miatt.6

SANTAL.RBR. LIGNI

A *Santali lignum rubrum* (a fiókon látható név) a *Pterocarpus santalinus* – vörös szantálfa – gyógyászati szempontból hasznos része. A kérget előbb felaprították ,majd alkohollal vagy éterrel a benne lévő festékanyagot kivonták.[24]Vörös színe miatt festékanyagként és a tartalmazott galluszasv miatt összehúzószerként alkalmazták.[38]

SASSAFR. LIGNI

A *Sassafras albidum*, az amerikai lázfa, Észak-Amerikában honos. Kazay szerint "a sassafras a tengervizet ihatóvá teszi".[24]Vizelethajtóként, emésztést elősegítőként, izzasztóként alkalmazták.Nagy adagban szafroltartalma miatt hepatotoxikus hatást vált ki, ma már nem tekintik modern gyógynövénynek. Illóolaj-tartalma miatt az illatszeriparban felhasználják.[56]

SASSAPAR. HOND.

A mexikói "zarza parilla" szóból eredő *Sarsaparilla* (más néven *Smilax aristolochiifolia*), a szárcsagyökér Közép-Amerikában és Közép-Mexikóban őshonos.A fiókon a hondurasi sarsaparilla elírt neve láthaó.A növény gyógyászat szempontjából fontos része a gyökere, mely kis mennyiségű szaponin smilagenin-glikozidok (sarsaponin, smilasaponin), keményítőt, csípős gyantát és nagyon kevés illóolajat tartalmaz.A II. Gyógyszerkönyvben hivatalos drogként szerepelt. Kazay a következőképp jellemzi: "A sarsaparilla főzete az emésztőnedvek leválását öregbiti s ezzel az étvágyat javítja, nagy adagjai azonban felböfögést, hányást okoznak, a nyálelválasztás, izzadás emellett bő, nemkülönben a vizeletkiválasztás is"[24]. A modern medicina bőrgyógyászati betegségek pl.: ekcéma, psoriasis, pyoderma, dermatitis egyes eseteiben, köszvény és krónikus reuma kezelésére, húgyúti homok- és kőképződés gátlására használja.[24,56]

SENEG.SCISS.

A szenegafű *(Polygala senega)* Észak-Amerika mérsékelt vidékein honos növény, melynek gyökere a szenegagyökér vagy csörgőkígyógyökér néven ismert.A II. Magyar Gyógyszerkönyv a növény gyökerét a *Polygalae radix*ot (a fiókon *Senegae scissum látható*, ez vágott gyökeret jelent) tartja számon hivatalos drogként, mely a ma érvényes Gyógyszerkönyvben is megtalálható. A gyökér nagy mennyiségű triterpénszaponin-keveréket tartalmaz. Tradicionálisan az indián törzsek számos indikációban használták, a irokéz indián törzs szeneka nevű csoportja ötbbek között a kígyómarás ellenszereként alkalmazta, Európában köptető hatása vált hansúlyossá. Ma a gyökér főzetét vagy tinktúráját alkalmazzák légúti hurutos megbetegedésekben, mert csökkenti a köpet viszkozitását, amely hatást klinikai vizsgálattal támasztottak alá.[6]

SCOLOPENDR.HRB.

A gímpáfrány (*Phyllitis scolopendrium*) Európában honos, az északi és mérsékelt övi éghajlatot kedveli. Hazánkban főként a Dunántúli Középhegység szurdokerdőiben, a mészkövön él.Egyre ritkul, ezért védeni szükséges. Drogként a növény fold feletti részét és levelét használták, főleg tea formájában, de külsőleges felhasználása is ismert. A népigyógyászatban köptetőként, vizelethajtókén és izzasztószerként alkalmazták.Borban kifőzve bélhurut esetén, máj- és epebántalmakra alkalmazták.Külsőleg a sebgyógyulás elősegítésére használták.[38,39] Ma már nem haszálatos.

SENNAE ALEX., SENNAE FOLIC.

A többszáz tagú *Cassia* nemzetséghez tartozó antrankinon tartalmú növények közül csupán két fajt alkalmaz a modern gyógyászat, a Tinnevelly szennát *(Cassia angustifolia)* és az alexandriai szennát *(Cassia acutifolia)*. A drogot szolgáltató cserjék Indiában és Észak-Amerikában honosak.A VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben az alexandriai szenna drogja a *Sennae fructus acutifoliae* (a fiókon *Sennae alexandrina* szerepel), a Tinnevelly szennáé pedig *Sennae fructus angustifoliae* néven szerepel. A Gyógyszerkönyvben még hivatalos *Sennae folium* és *Sennae folii extractum*, mely mindkét növény drogját tartalmazza. A benne található szennozid A és B nevű glikozidokból a vastagbélben képződik aktív vegyület, amely a

hashajtó hatásért felelős. Tradicionálisan vilászerte hashajtóként alkalmazzák. Kazay eképp ír róla: “Mint hashajtót elterjedten használják oly esetekben, midőn gyorsan kell hashajtólag hatni”[24]. A szenna hashajtóként legfeljebb 2 hétig alkalmazható. A szennalevélből teát készítenek, de a levelekből és a termésből izolált vegyületek számos készítményben, köztük gyógyszerekben is megtalálhatóak. Hosszú időn át történő alkalmazása nem javasolt, mert folyadék- és elektrolitzavarokhoz vezethet, illetve kialakulhat az ún. “lusta bél szindróma”.[6]

Szennát tartalmazó gyógytermékek:[57]

AGIOLAX granulátum, DARMOL bevont tabletta, DR. KLEINSCHROD'S KRAUTERTABLETTEN WÖRISHOFENER DARMPHLEGE, EUCARBON tabletta, LINEL-LAX bevont tabletta, SUPER COLON CLEANSE kapszula, TISASEN FORTE tabletta, TISASEN tabletta

SIDERITD.HRB.

A *Stachys recta*, a hasznos tisztesfű Közép- és Dél-Európában és a Balkánon őshonos gyógynövény.A növény föld feletti része a drog, a *Sideritidis herba*, mely iridoid glikozidot, kolint, illóolajat és cserzőanyagot tartalmaz.Ezt kiszárítva tea formájában alkalmazzák asztmára, illetve vízhajtóként. A tradicionális gyógyászat lázcsillapítóként és menstruációs zavarok kezelésére használta.[58,56]

STOECHEAD.CITR.

A *Helichrysium arenarium* (homoki szalmagyopár) virágdrogja *Stoechados (citrini) flos,* mely keserűanyagot, cseranyagot, gyantát és nyomokban illóolajat tartalmaz.A szárított virág teaként fogyasztva epe- és vizelethajtó, adsztringens hatású, diszpepsziás panaszok esetén alkalmazható.Külsőleg reuma és ízületi bántalmak kezelésére használják.[39]A népi gyógyászatban, étrend-kiegészítőkben használják, a modern medicinában kevésbé.

SYNAPIS NIGR. PV.

A fekete vagy francia mustár, a *Brassica nigra*, a Földközi-tenger térségéből származó, egyéves növény. Fűszeres magjáért hazánkban is termesztik. A növény drogja a *Sinapis nigrae semen* (a fiókon a *Sinapis nigrae pulvis*, a porított mag felirata található), mely zsírosolajat, fehérjét, nyálkát és szinigrint tartalmaz.Kazay szerint a mustárlisztet hidegvízzel elkeverve és

a bőrre felkenve erőteljes hólyaghúzó hatást váltunk ki. Régen kis mennyiségben a gyomornedvelválasztás fokozására, külsőleg a "…a savós hártyák kezdődő hurutos gyuladásos bántalmainál…".Ma a külsőleges felhasználása dominál.Bőrvörösítőként, illetve reumás panaszokra bedörzsölőszerként alkalmazzák. Étvágyfokozó hatását jellemzően a konyatechnikában használják: ételek ízesítésére mustár (fehér és fekete mustármag) készítésére. A veteriner medicina emésztést elősegítő és vizelethajtóként alkalmazza az állatgyógyításban.[7,39]

TILIA FLOR.

A *Tilia* nemzetség több faja egész Európában elterjedt, így hazánkban is megtalálható. Virágzáskor jellegzetes, kellemes illata van. A gyógyászatban középkor óta használt, napjainkban is népszerű gyógynövény. Számos gyógyszerkönyvben megtalálható, anno a II. Gyógyszerkönyv is jegyezte és a ma érvényes Ph. Hg. VIII. is hivatalos drogként tartja számon *Tiliae flos*t (a fiókon *Tiliae flores*) , amely a kislevelű hárs (*Tilia cordata*), a nagylevelű hárs (*Tilia platyphyllos*) vagy a közönséges hárs (*Tilia* x *vulgaris*) egész, szárított virágzata, illetve ezek keveréke. Gyengébb minőségű az ezüsthárs (*Tilia argentea, Tilia tomentosa*), melyet a hivatalos drog hamisítására használhatnak. A virág fenolos savakat, a kellemes illatot adó kevés illóolajat, és nagyobb mennyiségben poliszacharidot tartalmaz. Tradicionálisan vizelethajtóként, izzasztóként, gyomorpanaszokra és az epeelválsztás segítésére használták. Kérgét régebben törött vagy meggörbült végtagok sebészi rögzítésére is alkalmazták. A hársfavirág megfázás esetén, száraz köhögés enyhítésére tea formájában alkalmazható. Az Európai Gyógyszerügynökség a fenti indikáció mellett enyhe stresszoldóként tartja számon.

UVA URSI FOL.

Az orvosi medveszőlő, más néven piros medveszőlő *(Arctosaphylos uva-ursi)* már a Ph. Hg. II. hivatalos gyógynövénye volt. Tavasszal begyűjtött levele a VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben is hivatalos. A medveszőlő levele az egyik legjobban ismert és bevált szer az alsó húgyúti infekciók kezelésére. Nagy előnye, hogy hatóanyagaival szemben nem alakul ki rezisztencia, de egy hétnél hosszabb kúra nem ajánlott és amennyiben a kezelés néhány nap alatt nem hoz eredményt, orvoshoz kell fordulni.6Az EMA-val összhangban[59] a

húgyúti infekcióra alkalmazott medvesző kivonatot tartalmazó hazai gyógytermékek és növényi gyógyszerek listája:
DIURO belsőleges oldatos cseppek, PANNONHALMI VESETISZTÍTÓ teakeverék, UROGIN belsőleges folyadék, UROHERB tinktúra, URZINOL bevont tabletta28

VIOLA TRICOL.HRB.

A vadárvácskát, más néven a háromszínű árvácskát *(Viola tricolor)* a régi népi gyógyászatban *Viola tricloris herba*t(a fiókon látható) gyulladásos légúti-, ízület- és bőrbetegségek kezelésére, valamint „vértisztítás" céljára használták. Napjainkaban nem csak gyógyászati céllal termesztik, hanem a kozmetikai ipar is felhasználja. Az árvácska virágos hajtása a VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben is hivatalos[60]. A modern fitoterápiában csak seborrhoeás dermatitis, pelenkakiütés és csecsemők atópiás dermatitisének kezelésére használják. Az Európai Gyógyszerügynökség enyhe seborhorás panaszok kezelésére fogadja el alkalmazását.[61]

5. Összefoglalás

A Móra Ferenc Múzeum patikatörténeti kiállításán bemutatott oficinai bútor 144 fiókjából 80 növényi drogot vagy növényi eredetű készítményt tartalmazott. Ez az arány jól mutatja a növényi anyagok dominanciáját a gyógyszerkincsen belül a XIX. század végén.

Érdekes eredményt hoz, ha megszámoljuk a patikabútor gyártásának idején hivatalos gyógyszerkönyvben is magtalálható anyagokat: összesen 37 fiók, azaz a fiókok majdnem fele tartalmazott az adott korban használt drogot, növényi szert. A jelenleg érvényes VIII. Magyar Gyógyszerkönyvben több, összesen 38 fiókfelirattal azonos anyag található meg.

Az akkori gyógyszerkönyvben nem hivatalos növények két nagy csoportra oszthatók: a „feltörekvő", valódi jelentőségüket később elnyerő, *még* nem hivatalos gyógynövények, és a jelentőségüket vesztő, lassan *már* nem gyógynövények csoportjára. A patikai bútorfeliratokon megtalálható, de a XIX. század végén nem hivatalos növények egy része később jelentős gyógynövénnyé vált (vagy volt már akkor is, de a II. Magyar Gyógyszerkönyvbe nem került bele). Erre példa a római kamilla, a levendula, a medveszőlő, az árvácska vagy éppen az orvosi pemetefű, amely 1892-ben került piacra és aratott nagy sikert a Pemetefű gyógycukorka fő alkotórészeként. A felsorolt növények (a pemetefüvet kivéve) ma modern, gyógyszer szintű termékekként megtalálhatóak a gyógyszertárakban.

A II. Magyar Gyógyszerkönyvben nem hivatalos, de a patikai bútorfeliratokon megtalálható növények nagyobb része azonban elvesztette jelentőségét. Az akácvirág, a mandulaliszt, a bűzös husáng, az örölt tölgyfamakk, a páfrány, a szantálfa, a lázfa, a szárcsagyökér, a gímpáfrány, a tisztesfű, a szalmagyopár ma már inkább a fitoterápia történetéhez, mint jelenéhez tartozik. Ezekkel a növényekkel modern gyógyszerek összetevői között ritkán találkozunk, igaz étrend-kiegészítőkben némelyiküket (szalmagyopár, szárcsagyökér) előszeretettel használják.

Ha a modern fitoterápia jelenlegi állása szerinti gyógynövénykincsről szeretnénk benyomást szerezni, jó kiindulási alap a VIII. Magyar Gyógyszerkönyv. Az is tény ugyanakkor, hogy a folyamatosan bővülő Gyógyszerkönyv máig nem tartalmazza több, iparilag jelentős gyógynövény (pl. vadgesztenye, barátcserje) monográfiáját. A patikai bútor

növényei között azonban nem találunk olyan nevet, amelyet ma jelentősnek tartanánk, de ne lenne benne a Gyógyszerkönyvben.

A gyógyászatilag is fontos növények köréről megbízhatóbb kép nyerhető, ha az Európai Gyógyszerügynökség monográfiáinak listáját vizsgáljuk, azok ugyanis jellemzően a növények fontossági sorrendjében készülnek. A 80 fiókfelirat közül 21 olyan gyógynövény van, amelynek elkészült EMA monográfiája. Ugyanakkor feltűnő, hogy a fiókfeliratokon nem találkozunk azokkal a gyógynövényekkel, amelyek meghatározóak a jelenkor fitoterápiás piacán: a fejlett országokban a legnagyobb forgalmat bonyolító növények közé tartozó páfrányfenyő, kasvirág, poloskavész, orbáncfű, amerikai nagytermésű áfonya, szabalpálma, ginzeng, máriatövis, fokhagyma[62] hiányzott a XIX. század végi patika officinájából. Ez nem meglepő, hiszen a felsoroltak (a fokhagyma kivételével) a XX. század közepén váltak igazán jelentős gyógynövénnyé.

2. táblázatA patikai bútorzat fiókjainak gyógynövényei a gyógyszerkönyvekben és az Európai Gyógyszerügynökség monográfiáiban

Gyógynövény neve	Hivatalos jegyzék		
	Ph. Hg. II.	Ph. Hg. VIII.	EMA
ABSINTHII HERBA	■	■	■
ACACIAE FLOR.			
ALTHAEA (SPECIES)			
ALTHAEAE FOLIUM	■	■	
AMARICANT. SPEC.			
AMYGD. PLAC. FAR.			
AMYGDALA DULCIS	■	■	
AMYLUM ORYZAE		■	
ANISUM STELLATUM	■	■	
ANISUM VULGARE	■	■	■
ASA FOETIDA			
AURANT. CORT.	■	■	
BARDANAE RADIX			
BETONIC. HRB.			
BUTYRUM CACAO	■		
CALAMI AROM.	■		
CALAMI GR. PV.	■		
CAMPECH. LIGNI	■		
CAPIT. PAPAV.	■		
CARD. BENED. HRB.			
CARRAGH. LICH.			

CENTAUR. MIN. HRB.	■	■	■
CHAMOM. ROM.		■	
CHAMOM. VULG.	■	■	
CORIANDR. SEM.	■	■	
EQUOR. PULV.			
FABAR. FARIN.			
FOENICULI. ROM.	■	■	■
FOENUGRAEC. FAR.			
GENTIAN. GR. PV.	■	■	■
GENTIAN. RBR.	■		
GLAND QUERCI TOSTAE			
GRAMIN. RADIX		■	■
JREOS FLORENT.			
JSLAND. LICH.	■	■	
JUGLAND. FOL.			
JUNIPER. BACC.		■	■
JUNIPER. LIGNI			
JUNIPER. PV. GR.			
LAVANDUL. FLOR.		■	■
LINI PLAC. FAR.	■	■	■
LIQUIRIT. GR. PV.	■	■	■
LIQUIRIT. SCISS.	■	■	■
LYCOPODIUM	■		
MALVA ARBOREA			
MALVA SYLVESTRIS	■	■	
MALVAE FOLIUM	■	■	
MANNA ELECT.	■		
MARUB ALB. HERBA		■	■
MELISSAE FOLIUM	■	■	■
MENTHAE CRISPAE FOLIUM			
MENTHAE PIPERITAE FOLIUM		■	■
MILLEFOLI FLORIS	■	■	■
OLIBANI GR.		■	
ONONID. SPINOS.	■	■	
PAPAV. RHOEAD.		■	
PATSCHOULI HERBA			
PULVIS CHININ	■	■	
POLYPOD. SCISS.			
PULVIS CYNAE			
PULVIS DOWERI			
PULVIS JNSECT.			
QUASSIAE LIGNI			
QUERCUS PV. GR.	■	■	■
QUILLAYA CORTEX			
SALEP RUD. TUS.	■		
SAMBUCI FLOS	■	■	■

SANTAL. RBR. LIGNI			
SASSAFR. LIGNI			
SASSAPAR. HOND.			
SCOLOPENDR. HERBA			
SENEG. SCISS.	■	■	
SENNAE ALEX.	■	■	■
SENNAE FOLIC	■	■	■
SIDERITO HRB.			
STOECHEAD. CITR.			
SYNAPIS NIGR. PV.	■		
TILIA FLOR.	■	■	■
UVAE URSI FOLIUM		■	
VIOLA TRICOLORIS HERBA		■	■

A Móra Ferenc Múzeumban található, muzeális értékkel bíró patikai bútor vizsgálata fitoterápiás szempontból is érdekességekkel szolgálhat a fiókjait szakmai szemmel elemzőnek: a feliratok értelmezése, elemzése közelebb vihet a XIX. század végének patikai gyógynövénykincséhez. Egy olyan pillanatképet láthatunk, amelyben az éppen a Gyógyszerkönyvben hivatalos drogok mellett az onnan már kikerült és a még hivatalossá nem vált gyógynövények rajzolják ki a kor fitoterápiás gyakorlatában gyakran alkalmazott növények palettáját.

6. Irodalomjegyzék

[1]*Lengyel A*: A hagyomány szolgálatában – történeti ismertető Szeged és Csongrád megye múzeumairól. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2002.

[2]http://moramuzeum.hu/kiallitas-patikatortenet/ (Letöltve: 2014.03.10.)

[3]http://www.gyogyszeresztortenet.hu/letolt/ph_hg_1.pdf (Letöltve: 2014.03.10.)

[4]http://www.gyogyszeresztortenet.hu/letolt/ph_hg_2.pdf (Letöltve: 2014.03.05.)

[5] http://www.gyogyszeresztortenet.hu/index.php/e-konyv/

[6]*Csupor D, Szendrei K*: Gyógynövénytár – Útmutató a korszerű gyógynövény-alkalmazáshoz. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2012.

[7]*Kazay E*: Gyógyszerészi Lexicon 1. kötet. Nagybánya, 1900

[8]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph *Artemisia absinthium*, London, 2009 (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal__Community_herbal_monograph/2009/12/WC500017797.pdf) (Letöltve: 2014.03.06.)

[9]http://novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/feher_urom (Letöltve: 2014.03.10.)

[10]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/kinai_csillaganizs (Letöltve: 2014.03.10.)

[11]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/kozonseges_anizs (Letöltve: 2014.03.10.)

[12]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/narancs (Letöltve: 2014.03.10.)

[13]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Arctium lappa*, London, 2010. (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2011/01/WC500100388.pdf) (Letöltve: 2014.03.08.)

[14] European Medicines Agency, Committee On Herbal Medicinal Products (HMPC). Public Statement on the Use of Herbal Medicinal Products Containing Asarone. London, 23 November 2005. Doc Ref: EMEA/HMPC/139215/2005 (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Scientific_guideline/2010/04/WC500089956.pdf letöétve: 2014. 03. 11)

[15]http://anatomia.elte.hu/Anatgyak/B-gyakorlatok/IV-B/2011-12/Mikrotechnika%20-%20Hamszovet%202011.pdf; (Letöltve: 2014.03.07.)

[16]http://www.nyf.hu/others/html/allattan/segedanyag/szervezettan/jegyzet%20anyaga/hisztotechnika.htm;(Letöltve: 2014.03.07.)

[17]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/benedekfu (Letöltve: 2014.03.10.)

[18]http://elc-eu.org/ingredients-and-benefits/ingredient-listing/additives/ (Letöltve: 2014.03.10.)

[19]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Centaurium erythrea* fructus (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal__Community_herbal_monograph/2009/12/WC500018164.pdf) (Letöltve: 2014.03.08.)

[20]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/ezerjofu (Letöltve: 2014.03.10.)

[21]*Kazay E*: Gyógyszerészi lexicon, 2. kötet. Nagybánya, 1900.

[22]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/orvosi_szekfu_kamilla (Letöltve: 2014.03.10.)

[23]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/koriander (Letöltve: 2014.03.10.)

[24]*Kazay E*: Gyógyszerészi lexicon, 4. kötet. Nagybánya, 1900.

[25]*Szabó T. A*: A magyar babok és babonás jelentésük. Korunk, 2010.január (http://epa.oszk.hu/00400/00458/00157/indexae7a.html letöltve: 2014. 03. 08.)

[26]*Veres K*: Édeskömény. (In: Csupor Dezső, Szendrei Kálmán (szerk.): Gyógynövénytár – útmutató a korszerű gyógynövény-alkalmazáshoz). Budapest, Medicina, 2012.

[27] European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Foeniculum vulgare* Miller subsp. *vulgare* var. *vulgare*, fructus. London, 2007.

(http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2009/12/WC500018464.pdf letöltve: 2014. 03. 08.)

[28]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogyszerek (letöltve: 2014. 03. 08.)

[29]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Trigonella foenum-graecum* (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2011/02/WC500102315.pdf) (Letöltve: 2014.03.08.)

[30]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Gentiana lutea*,.London, 2010. (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2010/03/WC500075295.pdf) (Letöltve: 2014.03.06.)

[31]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/sarga_tarnics (Letöltve: 2014.03.10.)

[32]European Medicines Agency, Committee on *Agropyron repens* Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2012/01/WC500120708.pdf) (Letöltve: 2014.03.10.)

[33]*Kazay E*: Gyógyszerészi lexicon, 3. kötet. Nagybánya, 1900.

[34] Gyógyszerészek Naptára 1908. Budapest, Központi Gyógyszerészi Iroda, 1908. (http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/11/Gy%C3%B3gyszer%C3%A9sz-napt%C3%A1r-1908.pdf letöltve: 2014. 03. 08.)

[35] Nőszirom (In: A Pallas Nagy Lexikona) Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1897. (http://www.kislexikon.hu/noszirom.html#ixzz2vOM4w7MP letöltve: 2014. 03. 08.)

[36]*Bertalan L, Csapi B*: Izlandi zuzmó. (In: Csupor Dezső, Szendrei Kálmán (szerk.): Gyógynövénytár – útmutató a korszerű gyógynövény-alkalmazáshoz). Budapest, Medicina, 2012.

[37]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogyszer/herbion_izlandi_zuzmo_6_mgml_szirup (letöltve: 2014. 03. 08.)

[38]http://www.melius.hu/gyogy/gyogynov-a-zuj.pdf (Letöltve: 2014.03.10.)

[39]*Rápóti J, Romváry V*: Gyógyító növények. Medicina Kiadó, Budapest, 1977.

[40]http://gyorgytea.hu/gyorgyteak/egyedi-teak/dio (letöltve: 2014. 03. 01.)

[41]European Medicines Agency, Committee on *Linum usitatissinum* Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Juniperus communis*

(http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2011/01/WC500101199.pdf) (Letöltve: 2014.03.08.)

[42]European Medicines Agency, Committee on *Linum usitatissinum* Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Lavandula angustifolia* (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2012/06/WC500128644.pdf) (Letöltve: 2014.03.08.)

[43]European Medicines Agency, Committee on *Linum usitatissinum* Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2010/01/WC500059157.pdf) (Letöltve: 2014.03.10.)

[44]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/igazi_edesgyoker (Letöltve: 2014.03.10.)

[45]Dr. Bajdik János: Anyagismeret a gyógyszerkészítéshez. JATEPress, Szeged, 2009.

[46]European Medicines Agency, Committee on *Marrubium vulgare* Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2013/08/WC500147018.pdf) (Letöltve: 2014.03.10.)

[47]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/orvosi_pemetefu (Letöltve: 2014.03.10.)

[48]European Medicines Agency, Committee on *Acillea millefolium* Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Melissa* officinalis (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2013/08/WC500147189.pdf) (Letöltve: 2014.03.08.)

[49]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/orvosi_citromfu (Letöltve: 2014.03.10.)

[50]European Medicines Agency, Committee on *Acillea millefolium* Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2011/09/WC500115470.pdf) (Letöltve: 2014.03.10.)

[51]http://hu.wikipedia.org/wiki/Rozsnyay_M%C3%A1ty%C3%A1s (Letöltve: 2014.03.10.)

[52]http://digisrv-1.biblio.etc.tu-bs.de/dfg-files/00043682/DWL/00000142.pdf (letöltve: 2014. 03. 08.)

[53]Formulae Normales (Editio VII.), Országos Gyógyszerészeti Intézet, 2003.

[54]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Quercus robur, Quercus petraea*, London, 2010. (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal__Community_herbal_monograph/2011/01/WC500101506.pdf) (Letöltve: 2014.03.05.)

[55]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Sambucus nigra* (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2009/12/WC500018233.pdf) (Letöltve: 2014.03.10.)

[56]http://www.melius.hu/gyogy/gyogynov-a-zuj.pdf (Letöltve: 2014.03.10.)

[57]http://www.novenyigyogyszer.hu/gyogynoveny/szenna (Letöltve: 2014.03.10.)

[58]http://novenyhatarozo.info/noveny/hasznos-tisztesfu.html (Letöltve: 2014.03.10.)

[59] European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products (HMPC): Community herbal monograph on Arctostaphylos uva-ursi (L.) Spreng., folium. 24 January 2012, EMA/HMPC/573460/2009 Rev.1 (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2011/04/WC500105350.pdf letöltve: 2013. 03. 05.)

[60]European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products: Community Herbal Monograph on *Viola* tricolor (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2011/01/WC500101197.pdf) (Letöltve: 2014.03.08.)

[61] European Medicines Agency, Committee on Herbal Medicinal Products (HMPC): Community herbal monograph on Viola tricolor L. and/or subspecies Viola arvensis Murray (Gaud) and Viola vulgaris Koch (Oborny), herba cum flore. 25 November 2010 EMA/HMPC/131734/2009 (http://www.ema.europa.eu/docs/en_GB/document_library/Herbal_-_Community_herbal_monograph/2011/01/WC500101197.pdf letöltve: 2014. 03.11.)

[62]McKenna D. 10 Top Best Selling Botanicals: What They Do.(http://www.takingcharge.csh.umn.edu/explore-healing-practices/botanical-medicine/10-top-best-selling-botanicals-what-they-do letöltve: 2014. 03. 01.)

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni témavezetőmnek, Dr. Csupor Dezsőnek a szakmai segítségét és kitartó munkáját, amely segítségével ez a szakdolgozat létrejött.

Köszönöm szüleimnek a támogatást és a mérhetetlen türelmet.

Szeretném megköszönni a segítséget Dr. Dobson Szabolcsnak, a Magyar Gyógyszerésztörténeti Társaság vezetőjének a szakmai támogatást.

Köszönöm a Móra Ferenc Múzeum igazgatójának, Fogas Ottónak és a múzeum munkatársainak, hogy lehetőséget biztosítottak a gyógynövénylista elkészítéséhez.

A múzeumban készített fotókat szeretném megköszönni Kontai Ibolyának.

SZAKDOLGOZATI NYILATKOZAT

Alulírott Rényi Péter, a Szegedi Tudományegyetem Gyógyszerésztudományi Karának hallgatója ezennel büntetőjogi felelősségem tudatában nyilatkozom és aláírásommal igazolom, hogy *A Móra Ferenc Múzeum patikatörténeti kiállításán látható gyógyszertári bútorzat gyógynövényes vonatkozásai* című szakdolgozatom **saját, önálló munkám**; az abban hivatkozott nyomtatott és elektronikus szakirodalom felhasználása a szerzői jogok nemzetközi szabályainak megfelelően készült.

Tudomásul veszem, hogy szakdolgozat esetén plágiumnak számít:

- szószerinti idézet közlése idézőjel és hivatkozás megjelölése nélkül;
- tartalmi idézet hivatkozás megjelölése nélkül;
- más publikált gondolatainak saját gondolatként való feltüntetése.

Alulírott kijelentem, hogy a plágium fogalmát megismertem, és tudomásul veszem, hogy plágium esetén szakdolgozatom visszautasításra kerül.

Szeged, 2014.március 14.

……

olvasható aláírás